

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav obecné lingvistiky

Bakalářská práce

Tomáš Doischer

**Vznik diskurzních markerů v češtině: případová studie
slova *vždyt'***

Evolution of discourse markers in Czech: case study of *vždyt'*

Praha 2015

Vedoucí práce: Mgr. Magdalena Zíková

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 13. srpna 2015

.....
Jméno a příjmení: Tomáš Doischer

Abstrakt:

Hlavním cílem této práce je analýza jednoho z českých diskurzních markerů, výrazu *vždyť*, jak po stránce synchronní, tak diachronní. V kontextu této analýzy jsou diskutovány otázky lingvistické metodologie.

Důraz je kladen převážně na jeho sémantické aspekty, k jejichž popisu byla zvolena metoda NSM (Natural Semantic Metalanguage). NSM umožňuje popsat význam funkčních slov v přirozeném jazyce, který umožňuje přesně vystihnout funkci výrazu, aniž by musel výzkumník používat obtížně srozumitelnou odbornou terminologii. Výsledná definice *vždyť* je porovnána s popisem *vždyť*, který je uváděn ve slovnících českého jazyka, jejichž autoři, na rozdíl od mého přístupu v této práci, popisují význam výrazu jako polysémní. Kromě sémantiky je pak malá část kapitoly věnována i ostatním vlastnostem *vždyť*, např. jeho fonetické realizaci.

V diachronní analýze je formulována hypotéza o vzniku výrazu *vždyť* z původně časového *vždy*, který je vysvětlen skrze pragmatické konverzační implikatury. To dokládají příklady *vždy* z nejstarších dostupných českých literárních dokladů. Následně je popsán význam *vždyť* v nejstarší češtině, přičemž pojednání dalšího vývoje bylo pro nedostatek dat nemožné.

Práce má zejména poukázat na nesmírně komplikovanou problematiku popisu diskurzních markerů, stejně jako na důležitost výběru vhodné metodologie a obecné problémy sémantiky a lingvistiky.

Abstract:

The main goal of this paper is to analyze one specific Czech discourse marker, *vždyť*, both from the synchronic and diachronic position. In the context of this analysis, some questions of linguistic methodology are discussed.

Most of this analysis focused on its semantic properties, which were described using the NSM methodology (Natural Semantic Metalanguage). NSM allows its users to describe the meaning of grammatical words in natural language, thanks to which a researcher can formulate the expression's function without having to use a complicated and obscure terminology. The resulting definition of *vždyť* is compared to the description found in Czech dictionaries, whose authors, unlike my approach, describe the meaning of *vždyť* in terms of multiple senses, polysemy. Apart from semantics, a small part of the chapter is dedicated to the description of other properties of *vždyť*, e. g. phonetics.

In the diachronic analysis, a hypothesis is formulated about the emergence of *vždyť* from the originally temporal marker *vždy*, explaining it on the basis of conversational implicatures. That is illustrated by some examples of *vždy* from the earliest available linguistic data from Czech. I then describe the meaning of *vždyť* in Old Czech, while speculation about its further development is hindered by the lack of adequate data.

This paper aims to bring attention to the extremely difficult problems of describing discourse markers, as well as the importance of choosing a well suited methodology. Some general issues of semantics and linguistics are discussed as well.

Klíčová slova (česky): *diskurzní marker, gramatikalizace, pragmatikalizace, korpusová analýza, vždyť, Natural Semantic Metalanguage, NSM, sémantika*

Keywords: *discourse marker, grammaticalization, pragmaticalization, corpus analysis, vždyť, Natural Semantic Metalanguage, NSM, semantics*

Obsah

1. Úvod.....	6
2. Natural Semantic Metalanguage.....	8
2.1 Problémy tradiční lingvistiky a sémantiky.....	8
2.1.1 Etnocentrismus.....	8
2.1.2 Kruhovitost slovníkových definic.....	9
2.1.3 Abstraktnost sémantických popisů.....	10
2.2 Překonání problémů: základy NSM.....	10
2.2.1 Sémantické primitivy.....	11
2.2.2 Gramatika sémantických primitivů.....	12
2.2.3 Principy sémantické analýzy v NSM.....	13
2.3 Kritika a problémy NSM.....	15
2.3.1 Jsou primitivy opravdu nedefinovatelné?.....	15
2.3.2 Jsou primitivy skutečně univerzální?.....	16
2.3.3 Kritika univerzální gramatiky sémantických primitivů.....	17
2.3.4 Arbitrárnost analýzy.....	17
2.4 Užití NSM k popisu ilokučních významů.....	18
3 Synchronní analýza <i>vždyť</i>	20
3.1 Problémy slovníkových popisů <i>vždyť</i>	20
3.2 Postup práce při získávání sémantického invariantu výrazu <i>vždyť</i>	23
3.2.1 Data a jejich nedostatky.....	23
3.2.2 Postup práce.....	24
3.3 Další vlastnosti <i>vždyť</i>	25
3.3.1 Zvuková realizace.....	25
3.3.2 Slovní druh <i>vždyť</i>	26
3.4 Význam výrazu <i>vždyť</i>	27
3.4.1 Sémantický invariant <i>vždyť</i>	27
3.4.2 Realizace <i>vždyť</i> v různých kontextech.....	28
3.4.3 Slovníková polysémie a sémantický invariant.....	31
3.5 Shrnutí.....	33
4 Diachronní analýza <i>vždyť</i>	35
4.1 Původ <i>vždyť</i> v literatuře.....	35
4.2 Postupy diachronní analýzy <i>vždyť</i>	36
4.2.1 Gramatikalizace a pragmatikalizace.....	36
4.2.2 Data.....	38
4.3 Vznik a vývoj slova <i>vždyť</i>	39
4.3.1 <i>Vždy</i> ve 14. století.....	39
4.3.2 Hypotéza o vzniku <i>vždyť</i>	40
4.3.3 <i>Vždy</i> a klitikon <i>-ť</i>	40
4.3.4 Sémantická analýza historického <i>vždyť</i>	41
4.4 Shrnutí.....	44
4.5 Srovnání výsledků synchronní a diachronní analýzy.....	45
5 Závěr.....	46
Seznam použité literatury.....	49
Příloha 1.....	52

Předmluva

Původně jsem se v bakalářské práci chtěl zabývat vzájemnou interferencí gramatiky a pragmatiky. Když jsem tento nápad šel konzultovat s Mgr. Magdalenou Zíkovou a Mgr. Janem Křivanem, navrhovali téma gramatikalizace a doporučovali návštěvu doc. Mirjam Fried Ph.D., která mi mj. doporučila zkoumat výraz *vždyť*. Mé počáteční nadšení pozvolna utichalo, když jsem si uvědomil, jak nesmírně obtížné je analyzovat význam *vždyť*. Ukázalo se, že většina práce nakonec bude věnována tomuto. A tak, k mé nevoli, jsem se najednou měl zabývat lexikální sémantikou, o níž jsem takřka nic nevěděl. A nevedlo se mi při tom vůbec dobře: netušil jsem, jak mám popsat funkce *vždyť*, které jsou nesmírně rozmanité. Pak jsem ale náhodou objevil články, které prezentovaly popis diskurzních markerů využívající metodu NSM (Natural Semantic Metalanguage). Ta mi umožnila konečně ono divoké zvíře jménem *vždyť* zkrotit alespoň trochu. Zároveň ve mně vzbudila velký zájem o lexikální sémantiku, čemuž bych ještě před rokem sotva věřil.

Když dnes čtu znění zadání této práce, skoro jej nepoznávám, ačkoli stále platí. Využití NSM však do značné míry změnilo metodologii popisu významu *vždyť*, když původně navrhované možnosti výzkumu (užití paralelního korpusu, metody substituce, ale ani syntaktické zkoumání) k získání vhodného popisu nevedly. Další změnou je pak nemožnost popisu historického vývoje *vždyť*, jelikož od 16. do 18. století nemám k dispozici vhodná data. Nejpodstatnější změna se však týká ducha této práce. Z původně empirické práce se stala pojednáním o metodologii, možnostech popisu diskurzních markerů, sémantické analýzy a lingvistiky obecně.

Na tomto místě bych rád poděkoval své vedoucí, Mgr. Magdaleně Zíkové, za velmi milý, přátelský přístup, množství cenných rad a připomínek, toleranci při volbě mé metodologie, se kterou, tuším, zcela nesouhlasila, a citlivé vyrovnaní tvůrčí volnosti tak, že jsem se neudusil svázán, ale ani se neutopil v přehnané volnosti. Krom toho děkuji Mgr. Janu Křivanovi, který mi, ať už na bakalářském semináři nebo mimo něj, vždy poskytoval vhodné rady i nutné povzbuzení a morální oporu. Nemohu opomenout ani Bc. Hanu Gabrielovou, která mi velmi pomohla zejména s problémy diachronního vývoje, poskytla řadu zdrojů a cenných připomínek a doporučila vhodnou literaturu.

I. Úvod

„A vskutku, každé dostatečně komplexní slovo se musí stát předmětem vědecké monografie.“ (Mel’čuk a Žolkovskij 1984)¹ To je, domnívám se, dobrá odpověď na otázku, kterou jsem slyšel za poslední rok mnohokrát: jak můžeš napsat tak dlouhou práci o slově *vždyť*? Inu, snadno, protože se jedná o nesmírně komplexní výraz. Naopak kdybych jej chtěl popsat opravdu uspokojivým a vyčerpávajícím způsobem, musel bych napsat minimálně knihu.

Předmětem této práce je tedy výraz *vždyť*, český diskurzní marker. Nejprve představuji užitou metodologii, Natural Semantic Metalanguage (NSM), která umožňuje zachytit význam funkčních slov lépe než jakákoli jiná teorie, s níž jsem se v průběhu studia setkal. Poté provádím samotnou synchronní sémantickou analýzu slova *vždyť*, která tvoří stěžejní část práce. Na ni navazuje diachronní analýza téhož výrazu, protože pojednání výrazu musí brát v potaz i jeho původ, aby mohlo být považováno za kompletní, či alespoň dostačující.

Popis diskurzních markerů je nesmírně obtížný úkol. Zatímco v případě slova *pes* víme, že něco označuje (tj. co mluvčí dělají, když slovo *pes* užijí), v případě výrazu *vždyť* je situace mnohem složitější. Patří k takovým těm „malým“ slovům, která užíváme, aniž bychom o nich zvlášť přemýšleli, protože se nezdají být důležité, mají povahu tak efemérní, že o nich lze sotva něco říci. Nejlépe snad jsou tyto obtíže patrné, když se o takovou analýzu člověk pokusí. Zkuste se zamyslet: co znamená *vždyť*? Nevím, k jakým závěrům jste došli, avšak vím, co zjistili jiní, kterých jsem se ptal. Nevěděli. A byli to přitom kompetentní mluvčí češtiny. Kdybych se jich zeptal, co znamená *pes*, jistě by mi odpověděli, ale co znamená *vždyť*, nebyli schopni říci. Tím chci jen poukázat na to, že analýza diskurzních markerů vyžadují zcela jiný přístup než tradiční analýza „plnovýznamových“ slov. A rovněž chci upozornit na problémy běžné lexikální sémantiky, jejíž teorie se zdají být bezzubé při střetu s funkčními slovy, jak předvedu na příkladech z českých slovníků.

Tato práce má proto za cíl představit alternativu v podobě NSM, ukázat, jak může být za použití vhodné metodologie i tak podivný výraz zkrocen. Vskutku, spíš než empirickou práci, která by mapovala rozličné aspekty výrazu *vždyť* v běžném jazyce, napsal jsem nakonec pojednání o metodologii, možnostech a limitech popisu diskurzních markerů, cílech a prostředcích sémantiky a lingvistiky. Na zjištěné nedostatky tradiční sémantiky reaguji volbou zcela odlišné metody: snad by se až chtělo říci „nejodlišnější možné metody“. Má práce tak spíše představuje experiment, jehož cílem je ověřit možnost užití NSM k zachycení významu *vždyť*. Experiment však musí být na konci vyhodnocen, aby měl nějakou hodnotu.

¹ Původně se jedná o slova Lva Ščerby. Citováno podle Goddard a Wierzbicka (2014, 7).

Konečným soudcem je zde však každý čtenář sám za sebe.

Odpustím si však delší úvod, protože už tak má práce dorostla do poněkud gargantuovských rozměrů, takže před sebou máte ještě mnoho stran, než se dostanete k samotné analýze *vždyť*.

2. Natural Semantic Metalanguage

Popis diskurzních markerů (DM) je obecně znám jako obtížný podnik, volbě adekvátní metodologie jsem proto musel věnovat zvláštní pozornost. V této práci jsem se rozhodl využít metodu Natural Semantic Metalanguage (NSM), která byla úspěšně užita v řadě studií (např. Travis (2006), Fischer (2006b)), jejichž autoři čelili podobným nástrahám při popisu DM jako já. V následující kapitole představím motivaci a základní pojmy NSM a jeho užití při popisu DM.

2.1 Problémy tradiční lingvistiky a sémantiky

Lingvisté 2. poloviny 20. století v mnoha ohledech ve svých analýzách přehlíželi roli sémantiky pro fungování jazyka. Chomského lingvistika byla téměř redukována na syntax. NSM vznikl v době, kdy podobnou koncepci jazykovědy zastávala většina lingvistů, objevovaly se však stále častější námitky a alternativní teorie a Natural Semantic Metalanguage pak jistě patří k nejradikálnějším z nich. Ačkoli mají jeho autoři ambice přesahující pole významů v jazyce, sémantiku považují za nejpodstatnější aspekt komunikace a, jak čtenář záhy uvidí, gramatiku považují takřikajíc za její součást.

Projekt NSM je spojen se jménem Anny Wierzbické, později pak Cliffa Goddarda a dalších. Řadu lingvistů uvádí do rozpaků již více než 40 let, od vydání Wierzbicka (1972). V tomto stručném úvodu vycházím převážně z nejnovější publikace Goddard a Wierzbicka (2014).

NSM vznikl na základě kritického vymezení se vůči řadě problematických předpokladů tradiční jazykovědy (a zejména sémantiky), proto se i já budu držet představení NSM jakožto teorie, jež kritizuje základy lingvistiky a ve wittgensteinovském duchu je nemilosrdně boří, aby na nich mohla vystavět novou teorii, která snad nebude trpět tolika problémy.

2.1.1 Etnocentrismus

Wierzbicka se dlouhodobě zabývá antropologií, např. mezikulturním srovnáváním kategorizace emocí apod. Uvědomuje si proto silně problém etnocentrismu, který je spjat s popisem v jazyce výzkumníků, dnes hlavně angličtiny, kteří z vlastního jazyka přebírají pojmy a následně je aplikují na jiné kultury. Výzkumník na základě své zkušenosti už předem předpokládá univerzální existenci např. emoce *hněv*, představě silně spojené se slovem,

kterým ji mluvčí češtiny označuje, kterou následně hledá (ba co hůř, domnívá se, že nachází) u příslušníků zcela odlišných etnik, aniž by byl schopen připustit možnost zcela odlišné kategorizace emocí. To pak vede k tomu, že antropologické práce mohou obsahovat tvrzení typu „hněv projevují tito lidé skákáním do vzduchu, popřípadě naopak padáním k zemi“. Takto nešťastné závěry plynou z postupu práce a užitého metajazyka, protože vědec není schopen problematizovat vlastní kulturu a automaticky předpokládá, že všichni lidé jsou stejní.

V sémantice jsme svědky podobného problému s „nepřeložitelnými“ výrazy, které jsou kulturně specifické, tj. nemají přesně korespondující výraz v žádném jiném jazyce. Problém však může být i opačný, kdy se lingvista snaží překládat slova z jednoho jazyka do druhého uvedením jednoho slova, které má výchozímu výrazu odpovídat. Na otázku „jak se v jazyce X řekne *národ*“ tak zklamaný výzkumník řekne, že jazyk X nemá odpovídající ekvivalent, nebo řekne např. „*národ se řekne ti, co si barví vlasy růžovou barvou*, protože tak o sobě příslušníci tohoto *národa* mluví“. K tomuto může dojít proto, že nekriticky aplikuje pojmy metajazyka, které nemusejí mít v popisovaném jazyce totožné protějšky.

Dalším důsledkem etnocentrismu je pak předsudek, kdy mnozí některé jazyky považují za méněcenné či nedokonalé, obvykle přitom na základě zcela zavádějící komparace s (obvykle) vlastním jazykem, který považujeme za prototypický („tak má jazyk vypadat“). Lze sice namítnout, že zde se jedná o lidové představy o jazycích, museli bychom ovšem odhlédnout od nedávného (a do jisté míry i současného) diskurzu o kreolských jazycích či pidginech, které tak často bývají popisovány jako primitivní a nedokonalé jazyky.

Etnocentrismus charakterizuje neproblematizované srovnávání jazykových výrazů a z něj plynoucí neadekvátní popis jiných jazyků na základě předpokladu totožnosti komplikovaných konceptů napříč rozmanitými lidskými kulturami.

2.1.2 Kruhovitost slovníkových definic

Pokud bude někdo ve Slovníku spisovné češtiny pátrat po významu pro něj tajemného slova „kanovník“, dozví se, že kanovník je člen kapituly. Nalistuje-li pak výraz „kapitula“, dozví se, že se jedná o sbor kanovníků.² Toto je nejpřímočařejší příklad toho, jak kruhové slovníkové definice jsou. Jeden popis významu závisí na jiném, který je zpětně definovaný skrze ten původní. V běžném životě si tento problém neuvědomujeme jako tak zásadní, protože slova, která jsou užitá k definování námi hledaného výrazu, zpravidla známe. Slovník neslouží k tomu, abychom se z něj učili významy slov, nýbrž jej používáme, když už známe

2 Přiznávám, že mnou vybraný příklad je zavádějící a necituje celou definici; slouží pouze k ilustraci. Činím tak zejména z důvodu omezeného prostoru této práce, neboť lexikografové jsou si samozřejmě problému cirkularity vědomi, přičemž se mu brání uváděním více popisů jednoho slova. Celá definice zní: „sbor kněží (kanovníků) n. klášterních představených při urč. kostele, tvořící právnickou osobu a spravující se určitým řádem“ (viz <http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=kapitula&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>). Ukázat kruhovitost je ale velmi pracné a zabere to mnoho prostoru.

jazyk, ale neznáme *některé* slovo.

Tato kritika tedy nemíří přímo na lexikografy, neboť jejich slovníky fungují dobře, nýbrž spíše na praxi v sémantice. Významy slov nemohou být „slovníkové“, nemohou to být pouhé relační útvary, které odkazují na sebe navzájem, protože pak by jazyk postrádal jakýkoli základ a nemohli bychom mu rozumět, pak by slova neměla reálný význam.

Takový popis ani neodpovídá tomu, jak se jazyku učíme, právě proto, že ke svému fungování už předpokládá znalost jazyka. Významy si proto musíme osvojovat nějak jinak...

2.1.3 Abstraktnost sémantických popisů

Ne právě často reflektovaným problémem jazykovědy je výrazná abstraktnost popisů významu. Technický slovník obvykle neodpovídá tomu, jak lidé význam skutečně konceptualizují, bez zvláštního vysvětlení ani mnohdy nebudou schopni rozumět odbornému popisu. Autoři NSM neodmítají technickou analýzu jako mylnou či zcela neužitečnou, nýbrž tvrdí, že je třeba ji vždy ospravedlnit. Pokud bude popisovat význam alespoň stejně přesně, dáme přednost vždy té jednodušší metodě, v tomto případě přirozenému jazyku. Hlavním terčem této kritiky je teoretická sémantika, která užívá jazyk logiky.

Dalším důvodem je pak nutnost překladu z technického do přirozeného jazyka, jinými slovy, technický metajazyk stále spoléhá na přirozený jazyk. Každý se musí technický jazyk naučit za použití přirozeného. Navíc diskuze o významu formalismů neprobíhají v jazyce formální logiky, nýbrž přirozeném jazyce. Interpretace technického jazyka vždy v důsledku probíhá jako překlad do přirozeného jazyka. Je proto nesmyslné uvažovat, že jazyk formální logiky nějakým způsobem zakládá jazyk přirozený, neboť je tomu spíše naopak; přirozený jazyk dává smysl formálně-logickému popisu.

2.2 Překonání problému: základy NSM

Problému cirkularity sémantických popisů čelili v minulosti filozofové jako Leibniz či Arnauld, kteří se domnívali, že jediným způsobem, jak se mu vyhnout, je stanovit sadu základních, primitivních výrazů, které již nebudou dále definovány (Goddard a Wierzbicka 2014, 10). Žádný z těchto autorů však nepřistoupil k určení takového inventáře. Tuto myšlenku později převzali autoři NSM, kteří se již do práce pustili a na tomto poli dosáhli jistých výsledků, když našli malé množství nedefinovatelných výrazů, které se vyskytují v každém lidském jazyce, tj. sémantických primitivů či atomů.

Kromě toho spoléhá NSM i na základní gramatiku sémantických primitivů, která

předpokládá specifické inherentní syntaktické (obecně gramatické) vlastnosti primitivů. Jejím cílem je pak umožnit přechod od lexikální k propoziční sémantice, tj. vysvětlit spojování významů do větších celků.

2.2.1 Sémantické primitivy

Patrně nejvýznamnější, nejdůležitější a zároveň nejproblematictější myšlenkou NSM je představa sémantických primitivů, tj. atomárních významů, které jsou základní, tj. nedefinovatelné a neredukovatelné, a univerzální, tj. přítomné ve všech jazycích světa. V současnosti (rok 2015) jich bylo nalezeno 65 (viz tabulka 1).³ Z těchto atomů je možné sestavit libovolný složitější význam v jakémkoli jazyce aplikací „gramatických“ pravidel (viz dále).

K primitivům je třeba ještě uvést několik upřesňujících poznámek. (1) Primitivy představují významy lexikálních jednotek, nikoli specificky lexémů, tj. mohou být formálně zastoupeny slovy, vázanými morfémy, frazémy, ale i jakýmikoli gramatickými prostředky. Stejně tak mohou být formálně komplexní, tj. např. sestávat z více slov. (2) Každý primitiv má specifické kombinatorické vlastnosti (viz dále). (3) Je možné (ba časté), že v jazyce bude výraz, který je označen jako primitivní, mít více smyslů (bude polysémní), z nichž pouze jeden smysl bude primitiv.

Tabulka 1: Sémantické primitivy uspořádané do kategorií ⁴ , Goddard a Wierzbicka (2014, 12)	
já, ty, někdo, něco-věc, lidé, tělo	substantiva
druh, část	relační substantiva
toto, totéž, někdo~něco	determinátory
jeden, dva, několik, všechny, mnoho, málo	kvantifikátory
dobrý, špatný	evaluace
malý, velký	popis
vědět, myslet (si), chtít, nechtít, cítit, vidět, slyšet	mentální predikáty
říkat, slova, pravda	řeč
dělat, stát se, pohybovat, dotýkat se	jednání, událost, pohyb, kontakt
být (někde), být něčí, být (někdo/něco)	místo, existence, vlastnictví, specifikace
žít, zemřít	život a smrt
kdy-čas, nyní, předtím, potom, dlouhá doba, krátká doba, po nějaký čas, okamžik	čas
kde-místo, zde, nahoře, dole, daleko, blízko, strana, uvnitř	prostor
ne, možná, moci, protože, jestli	logické pojmy

³ Seznam však již v minulosti prošel změnami a je velmi pravděpodobné, že drobné úpravy ještě proběhnou. Autoři jsou však přesvědčeni, že hlavní část práce je již hotova. Pro přehled vývoje seznamu primitivů viz Durst (2004, 157)

⁴ Jedná se o anglické exponenty primitivů, které byly přeloženy do češtiny. České primitivy by mohly vypadat jinak. Nakolik je mi známo, nikdo se o jejich stanovení v češtině dosud nepokusil.

velmi, více	intenzifikátory
jako	podobnost

Sémantické primitivy umožňují univerzální překlad mezi libovolnými jazyky tak, že se definice sestávající z primitivů v jednom jazyce pouze přeloží užitím korespondujících primitivů cílového jazyka.

Kromě atomů pracuje NSM i se sémantickými molekulami, tj. výrazy, které nejsou primitivní. Sémantická molekula je tvořena sadou sémantických komponentů (ať už atomů, nebo menších molekul), která existuje jako význam lexikální jednotky. To umožňuje provádět tzv. *konceptuální chunking*, tj. mít pojmy s velkou sémantickou komplexitou. Zároveň to pochopitelně usnadňuje a zkracuje sémantickou analýzu, což by bylo užitečné zejména v případě tvorby slovníku užívajícího definice NSM.

2.2.2 Gramatika sémantických primitivů

Protože primitivy musejí být kombinovatelné k utváření složitějších významů, musí existovat sada pravidel, podle nichž spojování probíhá. NSM tak není pouhý metalexikon, nýbrž právě metajazyk. Syntaktické (obecně gramatické) univerzálie jsou inherentní syntaktické vlastnosti primitivů (kombinatorika, valence, možnosti komplementace), které v příslušném jazyce mohou být realizovány různými způsoby.

NSM pracuje se třemi typy syntaktických vlastností. (1) základní kombinatorika (např. to + věc = ta věc), (2) základní a rozšířené valence (základní je např. "někdo něco udělal", rozšířená "někdo udělal něco někomu něčím", (3) možnosti propozičního komplementu primitivů, např. vědět, chtít, myslet (Goddard 2006, 548).

Gramatika je tedy založena na skládání významů, umožňuje přechod od lexikální k propoziční sémantice. Pravidla jsou proto chápána funkčně a jejich formální realizace se mezi jazyky liší, stejně tak se může lišit valence navzájem si odpovídajících primitivů napříč různými jazyky. Např. valenční rámec anglického primitivu HAPPEN vypadá následovně:

Tabulka 1: valenční rámec pro sémantický primitiv HAPPEN, převzato a přeloženo z Goddard a Wierzbicka (2014, 14).	
něco SE DĚJE	minimální rámec, „minimal frame“
něco SE DĚJE někomu/něčemu	rámec změny, „undergoer frame“
něco SE DĚJE někde	rámec místa, „locus frame“

Zatímco české „stalo se **mi** to“ realizuje rámec změny skrze pádovou morfologii, anglické „it happened **to me**“ užívá předložku „to+vhodný tvar zájmena“.

Gramatika NSM tak nepředstavuje univerzální gramatiku v chomskiánském smyslu, jedná se spíše o gramatiku „sémantickou“, tedy gramatiku založenou na možném skládání

významů do větších celků. Univerzální gramatika primitivů není v žádném případě dokončená, autoři se zatím, zdá se, soustřeďují hlavně na jiné otázky.

2.2.3 Principy sémantické analýzy v NSM

Podle představ autorů se metajazyk má přiblížit běžnému, přirozenému jazyku. Zároveň je pak třeba zachytit kognitivní zpracování významu, které má podle představ autorů kompozicionální charakter, tj. pojmům rozumíme a osvojujeme si je jejich rozdělením na menší, srozumitelnější části. V NSM jsou proto formulovány popisy vždy jakožto sestávající z řady jasně pochopitelných (byť ne právě elegantních a „odborně“ znějících) komponentů. Analýza se může zastavit na úrovni ustanovených sémantických molekul, ale může pokračovat až na úroveň atomů. Způsob definice předvedu na slově DĚTI:

děti

- a. lidé jednoho druhu
- b. všichni lidé jsou lidmi tohoto druhu po určitý čas, nemohu být lidmi tohoto druhu po dlouhý čas
- c. když je někdo někým tohoto druhu, je to takové
- d. tělo tohoto někoho je malé
- e. tento někdo může dělat nějaké věci, nemůže dělat mnoho jiných věcí
- f. kvůli tomuto, když jiní lidé nedělají dobré věci pro tohoto někoho, často se tomuto někomu mohou stát špatné věci

příklad 1: analýza významu slova děti provedená až na úroveň sémantických primitivů, převzato z Goddard a Wierzbicka (2014, 31)

V explikaci významů by neměly být užity závorky, přípustné mohou být uvozovky, interpunkce má však obecně být minimální. Jeden sémantický komponent představuje koherentní myšlenku, konceptuální podjednotku, vyjádřenou jako věta nebo fráze. Úvodní komponent představuje koncept, který je následně rozveden v dalších bodech, závěrečný komponent jej pak uzavírá, mnohdy jako jistý důsledek. V tomto příkladu jsou body d-f podřazeny bodu c, neboť jej specifikují.

Definice v NSM musejí být diskrétní, tj. uzavřené, nesmějí obsahovat výrazy jako „atd.“, musejí být ohraničeny. Rovněž musejí být deskriptivně adekvátní, tj. vysvětlit plný rozsah užití slova. Dále by neměly být využívány pojmy vyžadující specializovanou znalost, nýbrž jen každodenní koncepty, které sdílí (téměř) každý.

Komponenty nepředstavují sadu nutných a postačujících komponentů, nýbrž esenciálních, tj. nejmenší sady rysů, které, vzaty dohromady, zajišťují, že libovolný objekt je mající bude určen jako člen této kategorie. Tak např. součástí definice slova „uši“ je „díky těmto dvěma částem může osoba slyšet“, ačkoli to není nutná podmínka.

NSM samozřejmě umožňuje definovat libovolné slovo bez ohledu na to, že koncept, který označuje, může být velmi složitý. Dobrým příkladem je slovo TRAUMA:

- a. něco
 - b. lidé mohou říci, co toto něco je slovem trauma
 - c. někdo může říci něco o něčem tímto slovem, když někdo myslí něco takového:
 - d. "může to být takové:
 - e. něco velmi špatného se stává někomu po nějaký čas
 - f. v tom čase si tento někdo myslí něco takového:
 - g. "nechci, aby se tyto špatné věci děly
chci něco dělat kvůli tomu
vím, že nemohu nic dělat"
 - h. kvůli tomu, po tom, tento někdo cítí něco velmi špatného na dlouhou dobu
 - i. tento někdo nemůže říct nic o tom jiným lidem po dlouhou dobu
 - j. tento někdo o tom nechce mluvit po dlouhou dobu
 - k. kvůli těmto všem věcem tento někdo není tím, kým byl předtím
 - l. tento někdo nemůže cítit mnoho dobrých věcí jako mohl tento někdo cítit předtím"
- příklad 2: popis slova „trauma“, převzato z Goddard a Wierzbicka (2014, 215)*

Obecně lze říci, že NSM upřednostňuje při popisu významu spíše monosémii. Při snaze o explikaci významu výrazu vycházíme nejprve z toho, že existuje jeden význam, který je společný všem výskytům, tzv. **sémantický invariant**. Sémantický invariant je obvykle „podspeifikovaný“ (vágní), obsahuje prázdné sloty, které jsou zaplněny až užitím v daném kontextu. Stanovení invariantu je pak předmětem lexikální sémantiky, zatímco pragmatika podle představ NSM zkoumá až konkrétní užití.

Polysémie ve slovnících je stanovována velmi často, obvykle však bez obecných principů, což vede k nalezení smyslů⁵, které ve skutečnosti odlišné nejsou (Wierzbicka 1996, 243). Lexikografové podle autorky mnohdy neumí odlišit polysémii od vágnosti. Pokud máme podezření, že výraz je polysémní, navrhuje Wierzbicka užít důkaz sporem: (1) předpokládáme, že oba nalezené smysly jsou ve skutečnosti pouze jedním, tj. že výraz polysémní není, (2) pokud to tak je, pak musí mít oba smysly stejnou definici, tj. ptáme se, co mají společného, (3) klademe si otázku, jestli každý výraz, který bude splňovat definiční podmínku, bude moci být označen tímto výrazem, (4) pokud je odpověď negativní, pak je výraz polysémní (Wierzbicka 1996, 272). Polysémní výraz je tedy takový, jehož smysly sdílí některé komponenty sémantického invariantu, nikoli však úplně všechny.

S monosémickým přístupem pochopitelně souvisí možný problém přílišné redukce významu, který nemusí postihovat relevantní aspekty výrazu. NSM tomu čelí dvěma způsoby: (1) Pečlivé ověřování invariantu na základě velkého množství reálných dat. To vyžaduje existenci velkého jazykového korpusu a zdlouhavé procházení jednotlivých výskytů. To je však jediná možnost, jak tento problém minimalizovat. Reálně však vždy (tj. nejen v NSM, nýbrž při jakékoli sémantické analýze) musíme počítat s limitací indukční metody;

⁵ Pojem *smysl* v této práci používám v technickém smyslu k označení toho, „čeho má polysémní výraz více“. Význam je potom součtem jednotlivých smyslů. (Pokud má výraz jen jeden smysl, tj. není polysémní, pak se tento smysl a význam plně překrývají.)

sémantický invariant není přísně vzato dokazatelně správný, nýbrž pouze falzifikovatelný, jediný protipříklad stačí k vyvrácení hypotézy. (2) Rozlišení mezi sémantikou a pragmatikou. Sémantický invariant funguje tak, že obsahuje sloty, ne zcela specifikované obsazení významu, které jsou zaplněny až při reálném užití výrazu. Výzkumník tak musí rozlišit, co výraz obsahuje sám o sobě a co do něj přidává kontext. Pokud nějaký sémantický aspekt nelze vysvětlit jako specifikaci invariantu kontextem, je třeba zformulovat nový smysl.

2.3 Kritika a problémy NSM

Projekt tak ambiciózní a nekonvenční jako NSM byl pochopitelně výrazně kritizován. Sama existence atomárních významů není lingvisty vně skupiny zastánců NSM obecně přijímána, natožpak představa o jejich univerzálnosti. V této podkapitole uvedu některé výhrady vůči NSM, stejně jako několik problémů, které jsou s ním spojeny.

2.3.1 Jsou primitivy opravdu nedefinovatelné?

Nedefinovatelnost sémantických primitivů je naprosto klíčovým předpokladem NSM. Problém však je, že nelze *dokázat*, že je výraz opravdu neredukovatelný; lze to pouze falzifikovat. A i to je spojeno se zásadním nedostatkem: protože sadu primitivů neznáme (resp. snažíme se ji teprve nalézt), pak nevíme, jestli naše definice skutečně sestává z jednodušších výrazů. Nabízí se tak námitka, jestli není výběr primitivů arbitrární.

Nejsem si jist, zda teoretici NSM podávají uspokojivou odpověď, nicméně je patrné, že jsou si vědomi existence tohoto problému. Za prvé postulují nutnou existenci neredukovatelných významů, která jako jediná zabrání kruhovitosti jazyka. Jejich hledání je pak empirickým podnikem, pokusem dokázat, že výraz není možné redukovat na jednodušší výrazy. Bezesporu mohu říci, že JÁ je „zájmeno první osoby singuláru“, ale je mi zřejmé, že výrazy užitě k této explikaci nejsou jednodušší.

Sémantické primitivy by měly být aplikovatelné (alespoň potenciálně) ve všech oblastech jazyka a měly by být v základním slovníku všech mluvčích (Wierzbicka 1972, 37–38). To poskytuje jistou pomoc v hledání atomů. Nicméně se nejedná o přesný algoritmus, výsledku se nelze dobrat aplikací mechanických a exaktních pravidel, proto je jistě sporný.

Dovolím si však navrhnout, že pokud primitivy mohou *fungovat* jako primitivy (tj. splňovat základní požadavky, které jsou na ně kladeny, a umožňovat sémantickou analýzu), pak je nepodstatné, jestli to primitivy skutečně *jsou*. Zde jistě mohu být nařčen z toho, že jazykověda není matematika a že nemohu pouze postulovat primitivy. To však vůbec není

mým cílem, pouze chci v duchu pragmatismu tvrdit, že *být sémantický primitiv* se rovná *moci fungovat jako sémantický primitiv*. Jsem přesvědčen, že teoretici NSM by měli k tomuto tvrzení značné výhrady, podle mě je to však jediná možná odpověď na kritiku postupu hledání atomických významů. Je to filozofická odpověď na filozofickou, nikoli vědeckou námitku: jejím cílem rozhodně není popírat či snižovat důležitost empirického výzkumu.

2.3.2 Jsou primitivy skutečně univerzální?

Jestliže předchozí námitka nebyla přísně vzato empirická, tato jí už beze sporu je. Univerzálnost sémantických primitivů opět může být pouze falzifikována, tj. je třeba najít jazyk, v němž se některý primitivní význam nevyskytuje. Takových námitek byla vznesena celá řada, každá přitom musí být zodpovězena zvlášť. Velká část námitek není vesměs relevantní pro NSM, protože jejich autoři nerozlišují nepřítomnost konkrétního výrazu v jazyce a nepřítomnost významu.⁶

Příkladem je např. Everett (2005), podle nějž v jazyce pirahã neexistuje kvantifikátor *všechno/všichni*. Tento význam je však možné vyjádřit pomocí výrazu *ogi*, který je polysémií a obvykle znamená *velký*. Polysémii však Everett odmítá, aniž by své rozhodnutí zdůvodňoval, často se však odvolává na nepřeložitelnost jazyka pirahã...

Existují však i podstatnější výhrady, které je třeba zohlednit. Bohnemeyer (1998) ve své analýze jazyka yukatécké májštiny (yukatec maya) objevil absenci slov, které by korespondovaly primitivům *před* a *po*. Tento význam však může být vyjádřen „pragmatickou inferencí založenou na kombinaci aspektuálních operátorů (jako např. terminativní či poststavový *t'so'k*, přibližné podobný českému dokončit či skončit), lineárnímu pořadí klauzí a resumptivní topikalizací“ (Goddard a Wierzbicka 2014, 16). Z hlediska NSM však hraje roli pouze to, že význam primitivu je možné v jazyce vyjádřit, forma zde nehraje roli, protože sémantické primitivy nejsou určeny formálně, nýbrž funkčně (sémanticky).

To je velkou silou NSM. Sada primitivů představuje nejmenší počet významů, které ještě mohou konstituovat jazyk, jedná se o nejcentrálnější, esenciální členy (konceptuálního) lexikonu. Sotva si lze představit existenci jazyka, jehož mluvčí by nemohli některý z primitivních významů vyjádřit, a přesto by jej užívali plnohodnotně a v každodenní komunikaci.

Většina vznesených námitek byla teoretiky NSM zodpovězena, k některým nebyl k dispozici dostatek dat, jiné na vyřešení dosud čekají. Co do univerzální existence sémantických primitivů má NSM silnou, nikoli však (už z principu falzifikace, kdy stačí jediný případ k vyvrácení celé hypotézy) neotřesitelnou pozici. Problematická je však komunikace s některými lingvisty, kteří se příliš často odvolávají na fundamentální odlišnost a nepřeložitelnost „exotických“ jazyků. Snad je to důsledek jakési postgenerativistické

⁶ Námitky obvykle nejsou namířeny specificky proti NSM, nicméně se hypotézy dotýkají.

kocoviny, jedná se však o chování, které ohrožuje možnost obecnějšího lingvistického výzkumu a jazykové typologie. Najít mezi oběma extrémy (chomskiánským univerzalismem a tezí o nepřekonatelné unikátnosti některých jazyků) střední cestu však, myslím, patří k hlavním cílům dnešní lingvistiky.

2.3.3 Kritika univerzální gramatiky sémantických primitivů

Jak jsem již uvedl výše, gramatika sémantických primitivů dosud byla vesměs odkládána stranou a autoři pracující v rámci NSM se zabývají zejména lexikální sémantikou. Některé základy však již stanoveny byly a neunikly kritice.

V rané verzi gramatiky NSM byla valence primitivu *myslet* popisována jako mající komplementární slot (*myslet si něco*) a tematický (topical) slot (*myslet/přemýšlet (si) o něčem*), přičemž v jednom výskytu mohou být zaplněny oba (*myslet si něco o něčem*). Výzkum havajského anglického kreolu však ukázal, že v tomto jazyce může být zaplněn pouze jeden, tj. je třeba říci 1. X myslel na Y, 2. X myslel něco dobrého. Taková konstrukce proto není univerzální (Durst 2004, 173).

Obecně je třeba říci, že univerzální gramatika NSM je zatím stále na samém začátku. Neměly by ji však omezovat problémy spojené s generativistickým projektem, neboť NSM omezuje svůj záběr pouze na „sémantickou valenci“, tj. univerzální vzorce kombinovatelnosti sémantických primitivů, které jsou pojaty *funkčně*.

2.3.4 Arbitrárnost analýzy

Nabízí se samozřejmě otázka, zda není sémantická analýza v NSM arbitrární, tj. zda se nejedná o názor lingvisty, který však neodpovídá skutečnosti. Sporná se může zdát i motivace kompoziční struktury sémantického invariantu, množství a pořadí komponentů.

Lingvista při své sémantické analýze využívá reálná data, jimž musí výsledný invariant přizpůsobit natolik, aby jim neodporoval, o silné arbitrárnosti nemůže být proto řeč. Krom toho jsou explikace v NSM empiricky testovatelné, přitom díky užití přirozeného jazyka mnohem spíše než jejich formálnější protějšky. Nabízí se ptát se mluvčích, zdali jejich způsob užití výrazu odpovídá výzkumníkově analýze, nebo provést právě opačný test: předložit mluvčímu definici, k níž má přiřadit odpovídající výraz. Definice v NSM, formulované v běžně užitě řeči, jsou mluvčím srozumitelné, na rozdíl od běžných analýz. To je samozřejmě limitováno uvědoměním si užití jazyka ze strany mluvčích, což zejména v případě ilokučních výrazů představuje značnou překážku. Zde může lingvista porovnat domnělý význam výrazu s tím, nakolik ovlivnil průběh diskurzu. Otázka testování hypotéz o významu slov je každopádně klíčová a nelze ji opomíjet. Rozsah této práce, ale zejména má nedostatečná erudice v této oblasti mi však neumožňuje zkoumat problém podrobněji.

Motivace kompoziční struktury je určena konkrétními požadavky, které jsem nastínil

v kapitole 2.2.3. Cílem analýzy je získat explikaci minimální co do počtu komponentů, která však stále bude zachycovat adekvátně význam. Zde skutečně může do hry vstupovat těžká obhajitelnost výzkumníkovy rozhodnutí. Je však třeba říci, že to je problém vlastní jakékoli sémantické analýzy. Sémantika *není* exaktní věda, a pokud má být vědou empirickou, pak patrně nemůžeme očekávat existenci jakýchsi univerzálních algoritmů k odhalení významu, minimálně ne na dnešní úrovni lingvistiky. Získané explikace však vždy mohou být předloženy lingvistické komunitě a být „schváleny“ jen tehdy, budou-li přijaty, řekněme, většinou.

2.4 Užití NSM k popisu ilokučních významů

Mou hlavní motivací k volbě užití NSM jako metody při popisu diskurzního markeru (DM) *vždyt'* byla síla této teorie při zaznamenání významu ilokučních výrazů. Wierzbicka ve svém článku (1986) aplikovala kompozicionální sémantickou analýzu na výrazy, které do té doby obvykle lingvisté odsouvali stranou jako problém konverzační analýzy či pragmatiky spíše než lingvistiky, protože nebyli schopni adekvátně vysvětlit jejich fungování v jazyce. Wierzbicka s nimi ovšem zachází jako s běžnými, plnovýznamovými lexikálními jednotkami, tj. považuje je za předmět lexikální sémantiky, neboť analýza ilokuční síly např. slovesa *hrozit* je podle ní totožná se sémantickou analýzou téhož slova.

Autorka se vymezuje vůči interpretaci ilokučních výrazů skrze „hloubková“ ilokuční slovesa, např. „Pojď sem!“ jako „přikazuji ti sem přijít“. Podle ní nelze obecně říci, jestli se jedná o příkaz, přání, žádost či nabídka. Tyto typy ilokučních sil však mají mnoho společného, což naznačuje i skutečnost, že je lze vyjádřit identickou formou, tj. imperativem. Bez ohledu na danou specifickou sílu lze vždy říci, že znamená „říkám, že chci, abys sem přišel“, ale liší se v dalších detailech.

Podle autorky mají DM jeden jádrový význam (nejsou-li polysémní), neboli sémantický invariant, který získáme extrakcí společného sémantického jmenovatele všech možných interpretací daného výrazu. Cílem je navrhnout pro každou konstrukci minimální sadu komponentů, která dohromady vysvětluje všechny aspekty jejího užití. NSM pracuje se sémantickým invariantem jakožto předmětem lexikální sémantiky, jednoznačně odlišuje sémantiku od pragmatiky. Sémantický význam je vymezen jako ten, který je sdílen *všemi* výskyty daného výrazu či jeho specifického smyslu (v případě polysémních výrazů). Za pragmatickou funkci je pak považovaný až význam realizovaný v konkrétní promluvě. Rozlišení mezi sémantikou a pragmatikou je tak jiné než v ostatních tradicích, obecně pak mnohem ostřejší. Sémantika je zde mnohem širší a zahrnuje i jazykové jevy, které bývají

považované za pragmatické. To je výhodné z toho důvodu, že záběr lingvistiky se tak rozšiřuje i na výrazy, které často bývaly považované dokonce až za nerelevantní pro gramatiku.

Aplikaci NSM na diskurzní markery předvedu nejlépe na příkladu anglického DM „so“, jehož komponentová analýza vypadá takto:

Předpokládám, že mohu říci X kvůli tomu, co slyším (vnímám)

Chci, abys řekl, že je to pravda

Chci, abys o tom řekl něco víc

Chci, abychom o tom mluvili

příklad 3: sémantický invariant angl. výrazu "so", převzato z (Wierzbicka, 1986, 98)

Nalezený jádrový význam je málo specifikovaný, naplněný až realizací v konkrétním kontextu promluvy, který naplňuje volné sloty. Interpretace konkrétního výskytu *so* pak může vypadat např. takto:

„So you got a new car?“

Předpokládám, že mohu říci, že máš nové auto, protože jsem to slyšel/četl

Chci, abys řekl, že je pravda, že máš nové auto

Chci, abys o tom, že máš nové auto, řekl něco víc

Chci, abychom o tom, že máš nové auto, mluvili

příklad 4: realizovaný význam specifikovaný kontextem

Sémantický invariant není možné získat mechanickou aplikací metody – jediný způsob je zformulovat předběžný návrh, který je následně porovnáván s reálnými daty. Nejlépe to bude patrné v následující kapitole, v níž představím svou analýzu.

3 Synchronní analýza *vždyť*

Tématem této kapitoly je synchronní analýza výrazu *vždyť*. Důraz je kladen zejména na jeho sémantický popis, což je v případě diskurzních markerů obzvláště obtížné. Diskurzni marker je výraz, který slouží k organizaci rozhovoru. Z funkčního hlediska mají DM typicky kontextualizační či interakční roli, tj. poskytují adresátům informaci o tom, jak má být následující či předchozí promluva interpretována v kontextu okolního diskurzu, resp. vypovídají něco o postoji mluvčího k obsahu zprávy či adresátovi. Není proto divu, že popisovat takto neurčitě a kontextově podmíněné výrazy je složité.

Nejprve představím popisy významu *vždyť*, k nimž došli lexikografové, podrobím je základní kritice, pak vysvětlím svůj postup práce při vlastní analýze, stručně zmíním i další, nesémantické vlastnosti výrazu, abych následně většinu kapitoly věnoval své definici *vždyť*, kterou představím a ověřím na řadě příkladů z korpusu ORAL2013, načež ji následně konfrontuji s příklady, které používali lexikografové ve svých popisech.

3.1 Problémy slovníkových popisů *vždyť*

V této části představím popisy významu *vždyť* v různých slovnících českého jazyka, upozorním na jejich neadekvátnost a vyzdvihnu výhody popisu významu jako sémantického invariantu při analýze funkčních slov.

Jedním z důvodů, proč popisuji význam slova *vždyť* úplně znovu a v rámci NSM, bylo mé rozčarování nad domnělými významy, které měl výraz *vždyť* podle českých lexikografů mít. Zatímco téměř každý jednotlivý popis se zdá být v pořádku, lze obtížně zdůvodnit takové bohatství významů a nalezenou polysémii oproti úspornější analýze. Slovníky rovněž nevysvětlují, *jak* může *vždyť* vyjadřovat tyto významy.⁷ Další problém pak je v neurčitosti těchto definic: zdají se sice popisovat význam *vždyť*, při pokusu o aplikaci a přiřazení nalezených smyslů k jednotlivých výskytům však narazí lingvista na značné obtíže.

Lexikografové využívají data z literatury beletristického rázu, velmi často navíc z knih až sto let starých. Proto nelze říci, že by popisovali současný jazyk, natožpak jazyk mluvený. Dnešní trendy v lingvistice jednoznačně směřují k užívání velkého množství korpusových dat zejména z mluveného jazyka, v tom spočívá velká výhoda mé práce.

⁷ Nechci tvrdit, že by to slovníky dělat měly, nicméně v mé analýze je to podstatné, proto jsou tradiční popisy pro mé potřeby nepoužitelné.

Nyní uvedu (o některé příklady zkrácené) definice, jež jsem našel ve slovnících. Jednotlivé smysly značím čísly, abych je později mohl okomentovat:

(1) Slovník spisovného jazyka českého (Havránek et al. 1989)

vždyť (ob. dyť Klost., Kos., dyk Jir., x vzdyť Pal.) sp. a přísl., **I. sp. souřadící (1.1)** uvádí větu, kt. vyjadřuje důvod toho, co je obsahem předcházející věty; neboť, však I 2: rád to udělám, v. je to má povinnost; nebojte se, v. se nic nestane; nepospíchej, v. máš dost času; mírni se, v. se to nesluší; dej pozor, v. mi ublížíš, **II. část. (1.2)** 1. vyjadřuje, že nějaké tvrzení se uvádí proti cizímu tvrzení, názoru; přece I 2: že tu nebyl? v. jsem ho viděl; tys to slyšel? V. jsi tu nebyl **(1.3)** 2. zdůrazňuje vůbec něj. výpověď: v. jsem věděl, že to tak dopadne sak I 3; v. uvidíme; v. jsem to hned povídal prece I 1; v. ani nepozdravil; vy jsem se spadla! V. je vás půl (Pujm.); proč nemluvíš? V. je to hrozné **(1.4)** 3. ob. vyjadřuje přitakání; ano I, jo I: pospěš si! No v.

(2) Příruční slovník jazyka českého (Havránek, Šmilauer, a Získal 1953)

vždyť (zast. vzdyť, vdyť, lid. dyť, dyk) **(2.1) sp. souřadící** vyjadřuje, že věta jí uváděná je důvodem předcházejícího; přece. Klára prožila moře trpkých bolestí. Vždyť viděla, vždyť se sama přesvědčila, jak vášnivě Olšovský kontessu miluje. Pfleg.; **(2.2)** vytýká tvrzení, které je mluvčímu samozřejmé, vyslovuje, že mluvčí pokládá obsah věty za známý, že jím není překvapen; zajisté, jistěže, věru. Tam ten les, a zde ty klesty, tamto vede cesta polem – Vždyť jsem nezbloudil s cesty. Erb.; **(2.3)** vyjadřuje zdůraznění nějakého tvrzení. Buď jak buď, vždyť nějak bude. Čel. Vždyť jazyk se vzpouzí, by to vyslovil. Bozd.; **(2.4)** zdůrazňuje zvolání, výzvu, rozkaz. Dyť si zpomeň, Majdalenko! Herb.

(3) Slovník současné češtiny (Polendová et al. 2011)

vždyť₁ **(3.1) spoj. souř.** uvádí větu, která vyjadřuje důvod toho, co je obsahem předcházející věty – Nespěchej, vždyť máš času dost.

vždyť₂ **(3.2) část.** vyjadřuje zdůraznění – Vždyť se snad nic nestalo.

(4) Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (Filipec a Červená 1994)

vždyť (4.1) sp. souř. důvod neboť: mluv pomalu, v. ti nerozumím; **(4.2) vždyť část. cit.** s význ. zdůraznění, však: v. uvidíme; Že zas nepřišel? - V. jsem to věděl!

(5) Slovník jazyka českého (Váša a Trávníček 1937)

vždyť, (5.1) náladové citoslov.*: (5.1) v. je to pravda = proč bych to neměl, proč by se to nemělo říci, když je to pravda; (5.2) = však, uvidíš..., hled'... = v. on přijde; (5.3) neboj se, v. jsem s tebou ap.

(6) Slovník jazyka českého (Trávníček 1952)

vždyť, příslov. = (6.1) přece, často s odstínem náladového citoslov.: v. je to pravda = je to přece pravda, proč bych to neměl říci, proč by se to nemělo říci, když je to pravda; (6.2) = však, uvidíš..., hled'...: v. on přijde; (6.3) neboj se, v. jsem s tebou = jsem přece s tebou // s odstínem spojkový = neboť jsem s tebou

*Vydání z roku 1937 (5) kategorizuje *vždyť* jako citoslovce, což je přinejmenším zvláštní. Opravené vydání z roku 1952 už je označuje za příslovce s „odstínem náladového citoslovce“. Na rozdíl od předchozích slovníků autoři těchto neformulují definice, nicméně se je přesto pokusím kategorizovat a odhadnout, co svými vstupy míní.

Nalezené smysly lze zobecnit takto:

- a) uvádí větu, která vyjadřuje důvod toho, co je obsahem předcházející věty (1.1, 2.1, 3.1, 4.1, 5.3, 6.3)
- b) vyjadřuje, že nějaké tvrzení se uvádí proti cizímu tvrzení (1.2, 5.1, 6.1)
- c) zdůrazňuje vůbec něj. výpověď (1.3, 2.3, 2.4, 3.2, 4.2, 5.2, 6.2)
- d) přitakání (fráze, např. „no vždyť!“) (1.4)
- e) vytyká tvrzení, které je mluvčímu samozřejmé (2.2)

Mé hlavní výhrady jsou pak dvě: problematická zdůvodnitelnost nalezené polysémie a nemožnost přiřazení smyslů některým výskytům slova *vždyť*.

Není docela zřejmé, kde se má analýza DM v případě polysémie zastavit, tj. kde už přestat s formulováním nových smyslů. Zatímco sémantický invariant je z definice vágní, polysémií analýzy s tímto bojují. Pokud shledají lexikografové nalezený smysl stále vágním, rozdělí jej na specifitější smysly. Hranice vágnosti jsou přitom zejména v případě funkčních slov reálně nestanovitelné. Tradiční slovníkové definice tedy mohou v principu vydělovat a zpřesňovat nové smysly až do bodu, kdy pro každý výskyt výrazu určí vlastní smysl. To se samozřejmě neděje, protože lexikografové jsou přece jen soudní lidé. Zastaví se proto tam, kde jsou přesvědčeni, že stanovené smysly odpovídají reálným výskytům a adekvátně je vystihují. Takováto hranice je však arbitrární: stačí porovnat množství smyslů *vždyť*, které odhalili autoři jednotlivých slovníků, mezi nimiž jsou obrovské rozdíly.⁸

⁸ Velkou roli však hraje rozdílný rozsah a účel jednotlivých slovníků. Přesto je třeba říci, že pokud autor dojde k závěru,

Rovněž se zdá být možné redukovat některé smysly na jiné. Zjevné je to např. u definic 2.3 a 2.4, kdy podle první zdůrazňuje tvrzení, podle druhé zvolání, výzvu či rozkaz. Proč by to měly být nezávislé smysly, když v obou případech probíhá zdůraznění? Dalším takovým případem je pak přitakání (d) – opravdu je to *vždyť*, jímž přitakáváme? Autor míní ustálené fráze, např. „No *vždyť*!“. Není výhodnější říci, že *vždyť* zde zesiluje přitakání výrazu *no*, když i samotným *no* přitakat lze?⁹ Totéž platí u „vytýkání tvrzení, které je mluvčímu samozřejmé“ – není snad toto tvrzení *zdůrazněno* výrazem *vždyť* na základě toho, že je samozřejmé? A stejně lze redukovat námitku na zdůraznění – námitku vyjadřuje už sama věta, např. „Nebyl jsi tu? (*Vždyť*) jsem tě tu viděl?“. Pak lze snadno říct, že ji *vždyť* pouze zdůrazňuje.

Takto jsou zjednodušeny smysly *vždyť* na dvě explikace. Zde v redukci i skončím, protože takto popsané smysly, domnívám se, už další převedení neumožňují. Později se však pokusím ukázat, že popis v NSM prozradí, že odlišné skutečně nejsou.

Druhý důvod neadekvátnosti slovníkových popisů je ten, že nalezené smysly těžko umožňují přesnou identifikaci některých výskytů *vždyť* v mluvené řeči. Slovo *vždyť* například téměř vždy nějak zesiluje promluvu, krom toho ale i např. zdůvodňuje. Takové popisy navíc shrnují výskyty *vždyť*, které se výrazně liší v mnoha aspektech, jinými slovy, nejsou dostatečně jemné. Nakonec pak i v těchto případech musí výzkumník velkou část chování výrazu vysvětlit odkazem k pragmatice.

3.2 Postup práce při získávání sémantického invariantu výrazu *vždyť*

Na samém začátku nebylo vůbec zřejmé, jak lze sémantický invariant pro výraz *vždyť* odvodit z dat tak rozličných. Slovníky i má intuice napovídaly, že bude třeba formulovat složitou polysémii. Nicméně NSM mi umožnil zaměřit se na význam slova *vždyť* napříč všemi kontexty a tím jej zachytit bez stanovení mnoha neslučitelných smyslů.

3.2.1 Data a jejich nedostatky

Ve své analýze užívám data z referenčního korpusu současné mluvené češtiny ORAL2013 (Benešová, Křen, a Waclawíčová 2013), který obsahuje přes 2 500 výskytů *vždyť* (resp. *dyť*, viz 3.3.1). Z nich jsem sestavil náhodný vzorek přibližně 10% z celku, tj. 250 výskytů.¹⁰ Na samém počátku jsem i ten redukoval na pilotní vzorek 15 výskytů.

že popis užívající dva smysly je adekvátní, pak není jasné, proč by jich měl stanovovat více. A pokud adekvátní není, pak je otázkou, jestli ve slovníku být vůbec má.

⁹ A pokud bychom oba smysly chtěli zachovat, pak dojdeme k paradoxní situaci, kdy jeden výskyt výrazu bude vykazovat dva různé smysly, přitakání a zdůraznění (to *vždyť* zjevně dělá), což by nemělo být možné.

¹⁰ Reálně ovšem bylo užito mnohem více dat, protože se v promluvách často vyskytovalo *vždyť* vícekrát a analyzovány byly všechny výskyty, tj. dohromady jsem ověřil invariant na více než 250 výskytech.

Korpusová data jsou problematická v několika ohledech. Užitá transkripce vždy přepisuje realizovaný výskyt jako *dyť*. To sice na jednu stranu umožňuje snadné získání dat, nezohledňuje však redukce charakteristické pro funkční slova ve spontánních, neformálních promluvách. ORAL2013 umožňuje přehrání zvukové stopy, podle níž přepis vznikl. Kvalita nahrávky však není dostatečná k provedení fonetické analýzy, v některých případech dokonce ani k rozpoznání jednotlivých slov.

Spontánnost řeči zároveň omezila množství analyzovatelných výskytů, neboť některé promluvy nebyly dokončeny a nebylo jasné, co měly znamenat. Rovněž je na takovém materiálu nesmírně obtížné provést syntaktickou analýzu, když nezanedbatelná část promluv představuje neuzavřené gramatické celky.

Jako další problém se ukázalo zkoumání pouze malé části rozsáhlých promluv, které jsou bez znalosti širšího kontextu těžko interpretovatelné. To je nevýhoda korpusové lingvistiky oproti např. konverzační analýze. Pro výrazy s nevysokou frekvencí výskytu je však konverzační analýza v rámci NSM obtížně využitelná, neboť sémantická analýza v NSM vyžaduje značné množství dat.

3.2.2 Postup práce

Nejprve jsem z korpusu ORAL2013 vybral malý náhodný vzorek 15 výskytů výrazu *vždyť*. Každý výskyt byl pečlivě popsán co do významu, přičemž význam jsem již zaznamenával jako kompozitní strukturu v duchu NSM. Můj popis jednoho příkladu vypadal takto:¹¹

(loupou hrách) podívej *dyť* ještě nejsou tak zlý .. sladký nejsou no už sou takový . hrachový

říkám: chci ti říct, že X není Y

myslím si, že sis myslel, že to Y je, na základě předchozí konverzace a extral. kontextu

chci tě na základě EK upozornit, že takové nejsou

chci to udělat, abys změnil své chování

příklad 5: ukázka popisu významu "vždyť" v pilotní fázi výzkumu, 08A046N

Stejně tak jsem popsal zbývajících 14 výskytů *vždyť*.

Následně proběhla generalizace výskytů zjištěných významů *vždyť* v různých kontextech. Po pilotním průzkumu byl získaný návrh sémantického invariantu konfrontován s rozsáhlým vzorkem 250 výskytů, tj. zhruba 10% všech výskytů výrazu v korpusu ORAL2013. Byly provedeny základní formální úpravy a nutné redukce, konečná formulace jádrového významu byla dokončena už po zhruba 20 výskytech. Poté už jsem si pouze kladl otázku, nakolik popisuje vypracovaná definice fungování reálně se vyskytujícího *vždyť*.

Ačkoli jsem v dalším pátrání dospěl k některým dalším zajímavým zjištěním,

¹¹ Tento popis byl velmi předběžný a nepřesný, v mnoha ohledech nepopisuje význam *vždyť* dostatečně. Pro potřeby počáteční analýzy však postačoval.

sémantický invariant nebyl vyvrácen a význam *vždyť* popisoval uspokojivě. Problematické však bylo, že jeho formulace byla vzdálená požadavkům NSM, když obsahovala výrazy jako např. relevantní. Pracovní verze vypadala (po určitých úpravách) takto:

- (a) říkám: nějaká informace je relevantní k tomu, co bylo řečeno, ale není v tom zohledněna
- (b) jsem si vědom informace, která je k našemu tématu relevantní
- (c) myslím si, že tato informace není v hovoru dostatečně brána v potaz
- (d) chci, aby byla brána v potaz
- (e) říkám to, protože chci, aby se změnila naše interakce tím, že ji zohledníme

invariant 1: pracovní verze sémantického invariantu "vždyť"

Ačkoli mým původním záměrem nebylo vyjadřovat invariant v sémantických primitivech, bylo mi jasné, že příliš komplexní výrazy jako *informace*, *relevantní*, *interakce* by se v popisu vyskytovat neměly. Zejména problematický je pak výraz relevantní – relevance je základní Gricovou maximou, proto založit definici na ní není šťastné. Ani není zcela jasné, co by relevance měla znamenat. Dopouštěl bych se tak stejně kruhové definice jako lexikografové, kdybych při vysvětlování nejasného slova spoléhal na slovo sémanticky neméně nejasné.

Proto jsem následně, poučen předchozími omyly, zformuloval definici novou, jednodušší, kterou jsem pak převedl do sémantických primitivů NSM. Obě varianty jsem následně znovu ověřil na vzorku 250 výskytů výrazu *vždyť*. Výsledky tohoto snažení představím v kapitole 3.4, nyní však ještě krátce uvedu další, nesémantické vlastnosti *vždyť*.

3.3 Další vlastnosti *vždyť*

Ačkoli sémantický popis výrazu *vždyť* je hlavní náplní této práce, jistou pozornost je třeba věnovat i dalším aspektům tohoto slova. V této části proto nastíním fonetické a slovně-druhovité vlastnosti *vždyť*.

3.3.1 Zvuková realizace

Přestože v celé práci píší o *vždyť*, v mluvené řeči (pominu-li formální řeč, např. připravené projevy, pronášené ve spisovné češtině, případně regionální variety) se tento tvar prakticky nevyskytuje.¹² Obvykle se setkáváme spíše s redukovanými varianty *dyť*, *dyk*, ale dokonce i *-ť*.¹³ Jedním z vysvětlení může být diachronní proces gramatikalizace, jehož průvodním rysem jsou běžně fonetické redukce (např. anglické *I am going to* → *I'm gonna* → *I'ma*) (Hopper a Traugott 2003, 73).¹⁴

¹² Korpus ORAL2013 obsahuje celkem 36 plných výskytů *vždyť* oproti 2527 výskytům redukováného *dyť*.

¹³ Žádnou systematickou analýzu redukcí jsem neprováděl, neboť k tomu by bylo zapotřebí lepších dat (zvukově, tj. foneticky analyzovatelných), než jaká nabízí korpus ORAL2013.

¹⁴ Možná podobné vysvětlení, které spoléhá na gramatikalizaci, či spíše pragmatikalizaci, nabízí Vachek (1972): „Je možno

Výraz *vždyť* sice procesem gramatikalizace prošel, nelze však s jistotou tvrdit, že fonetická redukce je právě důsledkem gramatikalizace. Počáteční skupina konsonantů *vžd-* nepatří k nejsnáze produkovatelným (zejména v rychlé, spontánní řeči), proto by nebylo divu, kdyby mluvčí elidovali *vž-* i bez ohledu na gramatikalizaci. To nelze provést v případě samotné *vždy*, protože *-dy* by již nebylo dostatečně salientní. Děje se to však běžně v případě od *vždy* derivovaného *vždycky*, neboť **dycky* salientní je (Havránek et al. 1989). V tomto případě však není k vysvětlení fonetické redukce k dispozici gramatikalizace, kterou výraz *vždycky* neprošel. Ani další relevantní faktory jako vysoká frekvence zde nemohou hrát roli, musíme proto vystačit pouze s artikulační obtížností.

Proto, ačkoli na první pohled lze usuzovat na redukci *vždyť* v důsledku gramatikalizace, byl bych, zejména kvůli případu *vždycky*, obezřetný. Roli sice mohou hrát oba aspekty, nicméně artikulační obtížnost se zdá být dostačující.

3.3.2 Slovní druh *vždyť*

Slovník spisovného jazyka českého (Havránek, Šmilauer, a Získal 1953) a další slovníky uvádějí (viz 3.1), že *vždyť* může být označeno jako spojka souřadící nebo jako částice. S tím lze patrně souhlasit, byť rozlišit jednotlivé případy co do kategorií se v mluvené řeči ukazuje jako obtížné. Diachronně i synchronně jsou to přitom úzce spjaté kategorie, když příslovce často zastávají funkci spojky a etymologicky často spojky vznikají z částic (Daneš, Hlavsa, a Grepl 1987, 395). Přitom není zcela zřejmé, nakolik je taková klasifikace užitečná, když pojem partikule je těžko uspokojivě definovatelný.

Lexikografům snad pomáhá rozlišení mezi spojkou a částicí v odlišení smyslů slova *vždyť* i na základě formálního hlediska. Použití *vždyť* jako spojky pak nejspíš není v běžné řeči obvyklé, častěji se výskyty *vždyť* pohybují na hranici spojky a částice (úplně nejčastěji jsou to však spíše částice): „A: hmm a proč si teda nepořídí ten Autocad? B: co? nevím. A: dyť je to tak jednoduchý stáhnout si to z toho internetu blbýho (10H001N)“. Pokud by věta začínající *dyť* nebyla oddělena promluvou dalšího účastníka, mohli bychom zde tvrdit, že *dyť* funguje jako spojka, která značí, že vedlejší věta zdůvodňuje předcházející. Takto bychom ji spíše označili za částici „zesilující“ význam věty. Protože k popisu významu *vždyť* užívám monosémický přístup, který stejný význam určuje bez ohledu na to, jestli se jedná o spojkou, či částici, je užitečnější kategorizovat *vždyť* z funkčního hlediska jako *diskurzni marker* (DM).¹⁵

Diskurzni marker je těžko definovatelný pojem, neboť představuje značně heterogenní

předpokládat, že významový posun výrazu *vždyť* směrem k apelovosti mohl spolupůsobit při jeho hláskovém zjednodušování v jazyce hovorovém a obecném, kde má formu *dyť*, popř. *dyk*.“ Souhlasím, že je možno to předpokládat, ale víc patrně říci nemůžeme.

¹⁵ Alternativně se lze setkat s výrazem *diskurzni částice/partikule*, které už představuje jisté formální vymezení. Sám preferuji funkční označení *diskurzni marker*, ale pojem diskurzni částice by k popisu *vždyť* zřejmě bylo možné použít, byť by se člověk dostal do zvláštního vztahu s českou nomenklaturou, neboť by tvrdil, že diskurzni částice může být i spojka. Pro diskuzi o rozlišení mezi pojmy diskurzni marker a částice, viz Fischer (2006a, 4).

třídu, charakterizovanou rodovými podobnostmi spíše než nutnými a postačujícími vlastnostmi. Proto je vhodnější vyjmenovat typické typické vlastnosti DM. Z funkčního hlediska mají typicky kontextualizační či interakční roli, tj. poskytují adresátům informaci, jak má být následující či předchozí promluva interpretována v kontextu okolního diskurzu, resp. vypovídají něco o postoji mluvčího k obsahu zprávy či adresátovi. Formálně jsou pak DM typicky intonačně, syntakticky a sémanticky nezávislé na okolním diskurzu (Travis 2006, 224).

Minimálně z funkčního hlediska, jak bude patrné v kapitole 3.4, *vždyt'* splňuje typická kritéria pro DM. Jako kategorické označení *vždyt'* proto budu upřednostňovat *diskurzni marker* před formálními kategoriemi *částice* a *spojka*, které, jak se pokusím ukázat, nejsou sémanticky relevantní.

3.4 Význam výrazu *vždyt'*

V této části již konečně představím výsledek analýzy, sémantický invariant *vždyt'* vyjádřený v NSM, tj. v sémantických primitivech. Poté ukážu na příkladech z korpusu, jak může být realizován ve specifických kontextech, stejně tak budu analyzovat příklady ze slovníků, abych předvedl, že není potřeba stanovovat více smyslů výrazu *vždyt'*, nýbrž že je lze vysvětlit pomocí pragmatické (či obecněji kontextové) motivace.

3.4.1 Sémantický invariant *vždyt'*

Po předchozích pokusech jsem zjistil, že jediný způsob, jak zajistit, aby má definice odpovídala požadavkům NSM, je zformulovat ji pomocí sémantických primitivů. To bylo poměrně obtížné, protože mé dosavadní popisy obsahovaly výrazy jako *vztah*, které nejsou primitivní a těžko se do primitivů převádějí. Definice tak vypadá stylisticky místy podivně, protože bylo třeba se vyhnout neprimitivním výrazům.¹⁶ Výsledek mého snažení je tento:

říkám: chci, abys věděl, že když něco říkám, myslím na něco dřívějšího

(a) je něco dřívějšího

(b) nyní něco říkám

(c) abys dobře věděl, co chci říct, věz:

(d) když říkám něco nyní, myslím na něco dřívějšího

(e) chci, abys věděl, co chci říct, když nyní něco říkám

definice 1: Sémantický invariant "vždyt'"

¹⁶ Přes nejlepší snahu si nejsem zcela jist, jestli je má definice opravdu složená výlučně z primitivů, např. užití *abys* může být problematické.

Pokud bych měl vysvětlit význam *vždyť* mimo rámec NSM, pak bych řekl, že *vždyť* je diskurzni marker, který má jednak interakční (nějak se obrací k adresátovi), ale zejména kontextualizační funkci, tj. poskytuje adresátovi vodítko k interpretaci promluvy mluvčího, totiž to, že reaguje na něco jiného, je pronesena v kontextu něčeho jiného (často dřívější promluvy). Reálně pak výraz s tímto významem může plnit různé funkce v různých kontextech, jak předvedu v části 3.4.2.

Nyní krátce okomentuji jednotlivé komponenty. Úvodní komponent shrnuje celý význam *vždyť*, zatímco ty následující představují rozdělení významu do dílčích částí, z nichž sestává.

Komponent (a) představuje to, s ohledem nač má adresát promluvu mluvčího interpretovat. Typicky to bývá předcházející promluva, avšak ne vždy tomu tak musí být. Vždy se však jedná o něco „dřívějšího“, předcházejícího – něco, co se stalo předtím, na co teď mluvčí nějak reaguje, resp. něco předchozího ovlivňuje jeho současnou promluvu. Jako takové je to tedy interpretačně k dispozici.

Komponent (b) pouze vypovídá, co mluvčí říká, tj. obsahuje tu část promluvy, v níž je použit výraz *vždyť*.

Komponent (c) dává adresátovi na vědomí, že ke správné interpretaci promluvy mluvčího musí mít nějakou informaci, specifikovanou v komponentu (d), totiž že je promluva mluvčího pronesena v kontextu něčeho předcházejícího (což bylo specifikováno v komponentu (a)).

Komponent (e) specifikuje, že mluvčí má zájem na správné interpretaci svého tvrzení adresátem. Může se sice zdát poněkud redundantní, když kooperační princip je základem pragmatiky, je však potřebný proto, že vysvětluje motivaci k užití *vždyť*, totiž usnadnění interpretace a komunikace vůbec. Krom toho také představuje obracení se ke komunikačním partnerům, jeden z charakteristických rysů diskurzních markerů, ale výrazu *vždyť* zejména – právě ono obracení se k adresátovi je, myslím, příčinou toho, proč bývá užit spíše v neformálním jazyce a proč bývá popisován jako citově zabarven.¹⁷ Zároveň pak tento komponent uzavírá celý význam výrazu *vždyť*.

3.4.2 Realizace *vždyť* v různých kontextech

Monosémický přístup k významu slov staví na tom, že poměrně vágní, jádrový význam je plně určen až užitím v konkrétní promluvě; z hlediska NSM tedy přecházíme z pole sémantiky do pole pragmatiky. Nyní proto budu na několika příkladech demonstrovat, jak specifikuje kontext význam slova *vždyť*.

¹⁷ Tohoto specifického aspektu *vždyť*, který nazývá „apelovým“ (charakterizuje jej jako tvrzení „uvědom(te) si, že“), si všímá i Vachek (1972), a považuje jej za klíčový ve významu *vždyť*.

A: no tak myslíš že kluci neumijou vzít majzl a kladivo ? **dyť** říkám včera Aleš vokopal vklepal celej barák s tím kangem

(a) říkal jsi, že ten člověk neumí pracovat kolem domu

(b) říkám, že ten člověk udělal něco kolem domu

(c) abys dobře věděl, co chci říct, věz:

(d) když říkám, že ten člověk udělal něco kolem domu, myslím na to, že jsi říkal, že neumí pracovat kolem domu

(e) chci, abys věděl, co chci říct, když nyní toto říkám

příklad 6: 09M045N

Toto je ukázka užití, které lexikografové obvykle popisují jako uvádění námitky proti cizímu tvrzení, byť s tím rozdílem, že ono tvrzení zde explicitně pronáší až mluvčí, jenž se vůči němu vymezuje. Zde se promluva s *vždyť* vztahuje k předchozí části promluvy tak, že ji vyvrací (což plyne ze sémantiky jednotlivých propozic, ne z užití *vždyť*), *vždyť* zde tedy vyjadřuje existenci vztahu mezi oběma promluvami, tj. to, že tvrzení „Aleš pracoval kolem domu“ není proneseno jen tak náhodou, nýbrž v reakci na předcházející průběh konverzace.

A: ale to musím někdy ten závěs koupit . ale jako to teďko ne to tam musím nák .. si to rozvrhnout B: a **dyť** těch látek je takovejch hezkejš

(a) řekl jsi, že si musíš koupit závěs, ale ne teď

(b) nyní říkám, že je hodně hezkých látek

(c) abys dobře věděl, co chci říct, věz:

(d) když říkám, že je hodně hezkých látek, myslím na to, že jsi říkal, že si musíš koupit závěs, ale ne teď

(e) chci, abys věděl, co chci říct, když nyní toto říkám

příklad 7: 11P017N

V tomto případě je interpretace užití *vždyť* problematická, protože se zdá být víceznačné: na jednu stranu může znamenat „proč si nejdeš koupit nový závěs, *vždyť* existuje množství hezkých látek“, na druhou stranu pak i „výběr nového závěsu bude obtížný, protože existuje množství hezkých látek“. Pohled na širší kontext však, myslím, naznačuje, že ani jedna interpretace nevystihuje motivaci k užití *vždyť*: „(B pokračuje) my sme vlezly s Dášou před nákým měsícem .. eee já sem si byla něco kupovat . malýho . nákou galanterii . a vlezly sme .. jak je . v Gorkýho ulici taková malilinká galanterie“. Mluvčí B tak *vždyť* používá spíše k naznačení toho, že nemění téma zcela, nýbrž že historka o galanterii souvisí s tím, co předtím říkal mluvčí A. *Vždyť* zde tak funguje jako, řekněme, prostředek textové koherence (což je mimochodem funkce, kterou ve slovnících nenajdeme, přičemž žádná ze slovníkových definic se k popisu tohoto výskytu nehodí).

A: mm kam se vodstěhoval **dyť** von nemá kam jít .. B: k Milanovi na ubytovnu

- (a) osoba X nemá ubytování
- (b) nyní říkám, že osoba X nemá kam jít
- (c) abys dobře věděl, co chci říct, věz:
 - (d) když říkám, že osoba X nemá kam jít, myslím na to, že nemá ubytování
- (e) chci, abys věděl, co chci říct, když nyní toto říkám

příklad 8: 09A091N

V této ukázce je *vždyť* užito jako výraz, jejž lexikografové popisují jako spojku, která do jisté míry zdůvodňuje předchozí promluvu. Rozdíl oproti slovníkovému záznamu je však ten, že zatímco slovník mluví o zdůvodnění předchozího tvrzení, zde není zdůvodněno tvrzení, nýbrž otázka; větší smysl tedy dává říci, že otázku nezdůrazňuje, nýbrž spíše vysvětluje, proč je na místě si ji klást, což činí *vždyť* tak, že naznačuje, že tvrzení, že osoba X nemá kam jít, musí být interpretováno s ohledem na předcházející otázku „kam se osoba X odstěhovala“.

A: no a to já mám na chatě eee že tam lítá kulička . v tý vodměrce . B: no ale to sou ty první .

A: no no **dyť** ja jí mám taky B: no . A: co sme dostali vod Pavla tenkrát .

- (a) předtím jsi mi říkal, že odměrka, kterou mám a kterou jsem předtím popisoval, je stará
- (b) nyní říkám, že mám právě tuto odměrku
- (c) abys dobře věděl, co chci říct, věz:
 - (d) když říkám, že mám tuto odměrku, myslím přitom na to, že jsi mi předtím říkal, že mnou popisovaná odměrka je stará
- (e) chci, abys věděl, co chci říct, když nyní toto říkám

příklad 9: 10A158N

Tento příklad ukazuje užití *vždyť* k „přítakání“. Mluvčí A nejprve popisuje svou odměrku, na což reaguje mluvčí B tak, že říká, že to je starý model. Mluvčí A pak přítakává, že je to pravda, že právě takovou odměrku má; naznačuje mluvčímu B, že ten správně pochopil, o jaké odměrce je řeč.

A: no jo no tak . budeme s nim to ale Evo Evo ty se tam objednej jako u toho [jméno zubaře]
no B: no **dyť** ty taky .

- (a) dřív jsi řekl, že se mám objednat
- (b) nyní říkám, že se máš objednat také
- (c) abys dobře věděl, co chci říct, věz:
 - (d) když říkám, že se máš objednat také, myslím na to, že jsi říkal, že se mám objednat já
- (e) chci, abys věděl, co chci říct, když to nyní říkám

příklad 10: 11P006N

Vždyť v tomto případě by tradičně bylo analyzováno nejspíš jako mající zesilující funkci, pravděpodobně díky tomu, že je spojení mezi oběma propozicemi („objednej se tam“ a „ty se tam objednej také“) zcela zjevné. Pokud se mluvčí rozhodne použít výraz, který naznačuje, že adresát má interpretovat jeho promluvu v kontextu něčeho jiného, a je zároveň zřejmé, o jaký kontext se jedná, pak *vždyť* značí právě snahu zesílit význam, protože je užito poněkud navíc, v situaci, kdy není potřeba. Mluvčí má ale tendenci jej interpretovat v souladu s maximou kvantity jako smysluplné, přičemž v takovém případě je jediná dostupná

interpretace zesílení promluvy.

V další části aplikuji získaný sémantický invariant na příklady ze slovníků, na nichž vysvětlím, že nalézaná polysémie je výsledkem pragmatiky a specifických kontextů, v nichž se *vždyť* může vyskytovat.

3.4.3 Slovníková polysémie a sémantický invariant

Nyní uvedu jednotlivé smysly *vždyť*, které se nacházejí ve slovnících a které jsem uváděl v kapitole 3.1, a na příkladech u nich uvedených předvedu, proč jeden jádrový význam popisuje sémantiku *vždyť* minimálně stejně dobře jako analýza spoléhající na polysémii.

Je však na místě upozornit, že lexikografové analyzují data svou povahou dosti odlišná od těch, jež zkoumám já. To by však nemělo představovat žádnou překážku, mám-li ambici nahradit svým popisem běžnou polysémii.

a) uvádí větu, která vyjadřuje důvod toho, co je obsahem předcházející věty

Ale rozmýšlel se svléci kabát, *vždyť* v něm skrývá velké a důležité tajemství.

(a) někdo si váhal svléci kabát

(b) nyní říkám, že v kabátu měl ten někdo tajemství

(c) abys dobře věděl, co chci říct, věz:

(d) když nyní říkám, že v kabátu měl tajemství, myslím na to, že si jej váhal svléci

(e) chci, abys věděl, co chci říct, když to nyní říkám

příklad 11: Příruční slovník jazyka českého, Stroupežnický

Tento příklad je dosti průzračný. Pokud mluvčí řekne, že v kabátu má někdo tajemství, přičemž předtím si jej nechtěl svléknout, pak, má-li být druhá věta interpretována s ohledem na něco předcházejícího (a je zjevné, že je to přímo předcházející věta), pak jediná dostupná interpretace je, že druhá věta zdůvodňuje tu první. Bez použití *vždyť* by adresát patrně dospěl ke stejné interpretaci (věty spolu přímo sousedí, proto by aplikací maximy relevance určil, že mezi nimi je vztah), bylo by to však z kognitivního hlediska poněkud náročnější, neboť existence vztahu mezi „nechci si svléknout kabát“ a „mám v kabátu tajemství“ není úplně zřejmá.

b) vyjadřuje, že nějaké tvrzení se uvádí proti cizímu tvrzení

Že tu nebyl? *Vždyť* jsem ho viděl!

(a) tvrdíš, že tu někdo nebyl

(b) já nyní říkám, že jsem toho někoho viděl

(c) abys dobře věděl, co chci říct, věz:

(d) když nyní říkám, že jsem tu toho někoho viděl, myslím na to, že jsi říkal, že tu nebyl

(e) chci, abys věděl, co chci říct, když toto nyní říkám

příklad 12: Slovník spisovného jazyka českého

Takto užití *vždyť* naznačuje adresátovi to, že promluvu „viděl jsem ho tu“ má interpretovat v kontextu tvrzení, že tu nebyl. Protože obě věty jsou neslučitelné a je mezi nimi vztah, pak jej adresát interpretuje jako námitku proti předchozímu tvrzení.

c) zdůrazňuje vůbec nějakou výpověď
vždyť jsem věděl, že to tak dopadne

(a) něco se dříve stalo

(b) nyní říkám, že jsem věděl, že to tak dopadne

(c) abys dobře věděl, co chci říct, věz:

(d) když nyní říkám, že jsem věděl, že to tak dopadne, myslím na to, že právě to se stalo

(e) chci, abys věděl, co chci říct, když nyní toto říkám

příklad 13: Příruční slovník jazyka českého

Nejprve stručně k samotnému smyslu zdůraznění či zesílení: výraz *vždyť* zesiluje promluvu do jisté míry vždy, jednak kontextualizací (specifikuje její interpretaci, tedy i roli v komunikaci, čímž zdůrazňuje, že je důležitá), rovněž pak interakčností (míří k adresátovi, uvádí promluvu do vztahu i k němu, když říká, že je důležité, aby ji správně interpretoval). Je poměrně velké množství případů, v nichž má *vždyť* pouze tento zesilovací význam.

Protože spojení mezi oběma propozicemi je v těchto případech zjevné, stojí adresát před otázkou, proč mu mluvčí naznačuje, aby je měl na paměti při své interpretaci. Opět aplikací maximy kvantity dojde k závěru, že mluvčí neutil slova zbytečně, a pokusí se jej interpretovat. Jediná dostupná interpretace je přitom zesílení významu promluvy.

d) přitakání (fráze, např. „no vždyť!“)

A: Jiří to neudělal B: ale já jsem mu to říkal A: no dyť

(a) řekl jsi, že jsi někomu řekl, aby něco udělal, ale on to neudělal

(b) nyní říkám, že vím, že jsi mu to řekl

(c) abys dobře věděl, co chci říct, věz:

(d) když říkám, že vím, že jsi mu to řekl, myslím na to, že jsi mu to říkal a on to neudělal

(e) chci, abys věděl, co chci říct, když to nyní říkám

příklad 14: Příruční slovník jazyka českého, příklad jsem si domyslel, ve slovníku je jen „no dyť“

Příklad s přitakáním je typický zástupce ustálených frází *no dyť* nebo *dyť jo*, které užíváme k přitakání. Je to však v mnoha ohledech nadbytečná analýza: k přitakání slouží už výrazy *no* a *jo*. Pokud zároveň uznáváme užití *vždyť* k zesílení významu (ať už jako výsledek pragmatických inferencí, nebo jako samostatný smysl), můžeme zkrátka říci, že *vždyť* zde zesiluje přitakání vyjádřené už výrazy *no* a *jo*. Motivací je kromě toho i množství „fonetického materiálu“, neboť užití *vždyť* způsobí, že odpověď je percepčně výraznější, protože delší.

e) vytýká tvrzení, které je mluvčímu samozřejmé

„Vždyť sem si to myslela, že za to odnesu,“ ospravedlňovala se chůva.

- (a) z něčeho dřívějšího jsem se dozvěděla, že budu potrestána
 - (b) nyní říkám, že jsem si myslela, že potrestána budu
 - (c) abys dobře věděl, co chci říct, věz:
 - (d) když nyní říkám, že jsem si myslela, že budu potrestána, pak myslím na to, že někdo řekl, že budu potrestána
 - (e) chci, abys věděl, co chci říct, když toto nyní říkám
- příklad 15: Příruční slovník jazyka českého, Svět.*

Tento příklad (stejně jako ostatní příklady tohoto „smyslu“ ze slovníku, kromě Příručního slovníku se jinde nevyskytuje) je těžko interpretovatelný, protože neposkytuje širší kontext, který jsem proto musel domyslet, proto mohlo dojít k nějakému nepochopení. Slovníkový popis tohoto „smyslu“ je však, myslím, nejlepší ukázkou, že lexikografové při popisu *vždyť* nedostatečně odlišují sémantiku od pragmatiky. Analyzovat jej lze analogicky zesilujícímu užití *vždyť*. Spojení mezi promluvou o tom, že chůva bude potrestána, a promluvou, podle níž si myslela, že bude potrestána, je opět nabíledni. Dostupná interpretace tak je, že *vždyť* je užito k zesílení promluvy mluvčího. Slovníkový popis, podle nějž je takové tvrzení mluvčímu samozřejmé, je patrně způsoben přítomností slovesa *myslet*, protože když chůva zesílí význam věty, v níž říká, že si myslela, že bude potrestána, pak se patrně lze domnívat, že svůj trest považuje za nevyhnutelný („samozřejmý“). Nevidím tedy zvláštní rozdíl mezi tímto smyslem a běžným zesílením.

Myslím si, že všechny příklady jsou dostatečně adekvátně analyzovatelné pomocí sémantického invariantu *vždyť*, tedy že není třeba stanovovat pro tento výraz polysémii.

3.5 Shrnutí

V této kapitole jsem uvedl tradiční slovníkové popisy významu *vždyť*, představil svou metodu práce, která využívá NSM představený v druhé kapitole, následně jsem zmínil i nesémantické vlastnosti *vždyť*. Stěžejní část práce je pak tvořena vysvětlením sémantického invariantu, jeho aplikací na příklady z korpusu mluvené češtiny a analýzou slovníkových příkladů, která měla za cíl ukázat nepotřebnost stanovování polysémie.

Nakolik je má analýza plauzibilní, ponechám na čtenáři. Přednesl jsem řadu argumentů proti užívání polysémie k popisu *vždyť*, nicméně právě rozdíl mezi polysémií a monosémií je jedním z těch, kde argumenty nejsou to jediné, co rozhoduje o tom, kterému z těchto přístupů dáme přednost. Obě strany mají, myslím, dobré argumenty pro svá tvrzení a proti tvrzením jiných. Nakonec se tak situace podobá středověkému sporu o univerzálie mezi realisty a nominalisty – jedna z těch stran je vám „tak nějak sympatičtější“ a zkrátka ji

následujete raději.

Mé nominalistické přesvědčení, Ockhamova břitva, mi říká, že pokud máme dvě hypotézy vysvětlující tentýž jev, přičemž obě jej vysvětlují stejně adekvátně, pak musíme upřednostnit tu z nich, která je explanačně úspornější. Slovníkový popis podle mě adekvátní není, byť by jej bylo možné zlepšit, nicméně vysvětlení užívající sémantický invariant vždy bude jednodušší a elegantnější.

Na tom však nikdy nebude panovat obecná shoda – naštěstí, chtělo by se dodat.

4 Diachronní analýza *vždyt'*

V této kapitole se budu věnovat diachronní analýze slova *vždyt'*, tj. jeho vzniku a vývoji, zejména pak s ohledem na význam. Z etymologického hlediska je původ *vždyt'* jasný: vzniklo z výrazu *vždy*. Tím však končí neproblematické části této kapitoly, která, navzdory názvu celé této práce, představuje spíše oporu pro analýzu synchronní, s níž tvoří celek. Stručně řečeno je tak cílem tohoto zkoumání vysvětlit, jak se z výrazu s časovým významem stal výraz s významem *vždyt'*. Ovšem téměř vše, co zde bude řečeno, je třeba brát s rezervou, neboť má tvrzení jsou podložena pouze nepřímými důkazy. Nejstarší doklady výrazu *vždyt'* již totiž představují plně zavedené slovo, které muselo vzniknout mnohem dříve. Krom toho nejsem historický lingvista a nemám žádné vzdělání v oboru staročestiny.

Nyní tedy shrnu dostupné informace o původu *vždyt'*, vysvětlím základní pojmy teorie gramatikalizace a představím použitá data. Závěrem a vrcholem kapitoly pak bude sekce, v níž bude prezentována má hypotéza o vzniku a vývoji výrazu *vždyt'* s důrazem na jeho sémantiku.

4.1 Původ *vždyt'* v literatuře

Autoři etymologických slovníků mají stran původu *vždyt'* zdánlivě jasno: „vzniklo spojením *vždy* a zesilovací částice *-t'*. Původní význam „vždy, ještě stále“ je vidět ve stč. „To místo Pražané dobře znají, *vždyt'* jemu bojiště říkají“, z takovýchto vět se pak vyvinul dnešní význam důvodový“ (Rejzek 2001, 769). Jiní (Machek (2010), Kopečný et al. (2010), Vachek (1972), Holub a Lyer (1982)) původ *vždyt'* vykládají rovněž skrze zesilovací klitikon *-t'*. Takové vysvětlení má však několik problémů.

Začnu od konce. „[Z] takovýchto vět se pak vyvinul dnešní význam důvodový.“ Bez ohledu na to, jakého uznání došla má sémantická analýza v předchozí kapitole, je mi jasné, že současný význam *vždyt'* není popsateľný jen jako důvodová spojka, nýbrž že má užití mnohem více (ať už je považujeme za specifické smysly, nebo důsledky pragmatických inferencí). Jak tedy vznikla ostatní užití *vždyt'*?

Pak je tu citovaný příklad: „To místo Pražané dobře znají, *vždyt'* jemu bojiště říkají.“ V pracích, které se zabývají problematikou původu *vždyt'*, se s touto větou lze setkat často. Co je skutečně časového ve „*vždyt'* jemu bojiště říkají“, potažmo důvodového na celé větě? Mohl snad mluvčí chtít říci „To místo Pražané dobře znají, neboť mu vždy/stále ještě/pořád říkají

bojiště.“? Myslím, že „zdůvodnění“ není docela šťastné pojmenování funkce *vždyť* v této větě, spíše říká toto: „Pražané si to místo pamatují, což je patrné z toho, že mu říkají bojiště: znají jej, neboť na něm bojují.“ Ke spolehlivější analýze by bylo třeba znát i širší kontext této promluvy, nicméně na základě této ukázky je, myslím, pravděpodobné, že právě takové inference má adresát k interpretaci provést. Říkám to pouze z důvodu prominence této ukázky v literatuře, neboť alespoň já ji interpretuji jinak.

Nejzásadnější výhradu pak mám proti tvrzení, že *vždyť* vzniklo přidáním zesilovacího *-ť* k *vždy*. O klitiku *-ť* se rozepíši podrobněji v části 4.3.3, už nyní však mohu říci, že tento morfém nelze odbýt popisem „zesilovací“. I kdybychom to však chtěli tvrdit, neumím si představit, jak zesílením časového *vždy* vznikne *vždyť*. To je jako tvrdit, že pivo vznikne smícháním vody a sladu: není to úplný nesmysl, tyto přísady hrají ve výrobě význačnou roli, ovšem jsou potřeba i další suroviny a postup je poněkud složitější...

Popis v etymologických slovnících mi nepřipadá adekvátní, spíše se zdá, že brání kladení si otázky po skutečném původu *vždyť*, když čtenáři poskytne sebevědomé tvrzení, které ve skutečnosti nemůže být považováno za skutečně vysvětlující původ tohoto výrazu. V části 4.3 se proto pokusím nabídnout vlastní alternativu.

4.2 Postupy diachronní analýzy *vždyť*

Tato analýza využívá do značné míry pojmy z teorie gramatikalizace a pragmatikalizace, proto oba procesy na následujících stranách velmi stručně představím. Poté seznámím čtenáře s daty, která jsem užíval, a problémy, kterým jsem při tom musel čelit.

4.2.1 Gramatikalizace a pragmatikalizace

Gramatikalizace měla být původně klíčovou součástí této práce, různé okolnosti mě však přiměly věnovat jí jen malý prostor. Zde proto představím nejzásadnější pojmy a aspekty teorie gramatikalizace. Nejzákladnější definice je tato: gramatikalizace je proces, jímž se lexikální jednotka (plnovýznamová) stává gramatickou (funkční) (Hopper a Traugott 2003, 4). Spoléhat na toto rozlišení je velmi problematické, i gramatické morfémy mají *nějaký* sémantický obsah, i plnovýznamová slova mohou plnit „gramatické“ funkce – mezi oběma póly je možné najít škálu takových jazykových fenoménů, které jsou blíž např. funkční jednotce, avšak některými svými charakteristikami by se řadily spíše mezi lexikální jednotky. Avšak nějaký základ toto rozlišení má, navíc definice sama proces vystihuje velmi přesně.

Pragmatikalizaci zde rozumím jako „speciálnímu“ typu gramatikalizace – je to proces, jímž vznikají diskurzní markery, liší se tedy spíše výsledkem než postupem, proto není třeba

zde toto rozlišení nijak důsledně uplatňovat (Diewald 2011). Přísně vzato je proces, jímž vznikl výraz *vždyt*, správněji označován jako gramatikalizace, avšak není to zásadní rozlišení.

K některým dalším vlastnostem gramatikalizace patří tyto:

a) gramatikalizace je jednosměrný, postupný proces, s nímž je spjata generalizace významu/funkce, dekategorizace, zvýšení „gramatického statutu“: Proces gramatikalizace vždy směřuje od lexikální jednotky ke gramatické, nikdy naopak.¹⁸ Má tendenci směřovat na škále „slovo“ – klitikon – morfém – nulový morfém, byť se může zastavit na kterémkoli z těchto stupňů gramatikalizace. Gramatikalizovaná lexikální jednotka nejprve musí být sémanticky obecná, tj. projít sémantickým „blednutím“ (bleaching) či ztrátou sémantického obsahu, následně se stane syntakticky fixovanější, aby se posléze změnila v pouhý afix (Hopper a Traugott 2003, 99–100).

Nejstarší fáze gramatikalizace jsou sice charakteristické ztrátou staršího (konkrétnějšího) významu, dochází však k získání významu novějšího (abstraktnějšího). V pozdějších fázích pak je tento význam generalizován, tj. rozšiřuje se jeho užití i na další domény jazyka, šíří se v rámci dalších částí gramatiky (Hopper a Traugott 2003, 101). S tím pak souvisí i změna jeho kategorie (slovního druhu) a zvýšení míry, s níž náleží spíše ke gramatickým než plnovýznamovým slovům.

b) gramatikalizace probíhá mechanismy reanalýzy a analogie: Gramatikalizace nezahrnuje specifické principy aplikovatelné pouze na morfosyntax, nýbrž takové, které hrají roli v jazykové změně obecně (Hopper a Traugott 2003, 184). K nim patří reanalýza a analogie. Reanalýza je proces, kdy adresát pochopí strukturu a význam jinak, než jak je zamýšlí mluvčí.¹⁹ Typickým příkladem je např. *hamburg-er* (něco z Hamburгу), reanalyzované jako *ham-burger*. To potom může vést ke vzniku nových slov jako např. *cheese-burger*. Reanalýza je tak „změna ve struktuře výrazu nebo třídy výrazu, která nezahrnuje bezprostřední či intrinsickou modifikaci povrchové manifestace [struktury]. [...] [R]eanalýza zahrnuje změnu v konstituentnosti, hierarchické struktuře, kategoriích, gramatických vztazích a kohezi (typu hranic).“ (Hopper a Traugott 2003, 51)

Analogie je proces, při němž dochází k vytvoření či změně forem na základě podobnosti s již existujícími tvary. Např. anglické „*leap*“ mělo v minulém čase nepravidelný tvar „*leapt*“, který však byl analogicky vyrovnán podle běžného způsobu tvoření minulého času anglických sloves na „*leaped*“ (Bybee 2010, 66). Analogií nevznikají nové gramatické struktury, mění však podobu těch stávajících. Zatímco reanalýza umožňuje vznik nových pravidel, analogie pak jejich generalizaci.

¹⁸ Tato teze je předmětem sporu, existují totiž proti ní některé protipříklady. Pro bližší diskuzi, viz Hopper a Traugott (2003, 130) Autoři ji považují za silnou a spolehlivou hypotézu.

¹⁹ Reanalýza není nutně totožná s gramatikalizací, může proběhnout i bez gramatikalizace (jako v uvedeném příkladu).

c) gramatikalizace je podmíněna pragmaticky: Pragmatické faktory představují motivaci k samotnému zahájení procesu gramatikalizace a využití metod reanalýzy a analogie. Příčiny jazykových inovací (nejen gramatikalizace) jsou např. zvýšení srozumitelnosti mluvčího ve vztahu k adresátovi, zvýšení ekonomičnosti promluvy (např. „rutinizace“, fonetická eroze) a zvýšení expresivity (snaha být originální) (Hopper a Traugott 2003, 71).

d) v jazyce (i gramatikalizaci) hrají velkou roli abduktivní inference: Abduktivní argumentace vztáhne pozorovaný jev k známému pravidlu, z něž odvodí závěr, např. „Sókratés je mrtev. + Všichni lidé jsou smrtelní. → Sókratés je člověk.“ Logicky vzato je taková úvaha zjevně nesprávná, protože vevery jsou rovněž smrtelné, takže Sókratés může být stejně dobře veverykou. Podstatné pro úspěch abdukce je to, aby jevu bylo přiřazeno správné pravidlo. V případě jazyka potom předpokládáme, když slyšíme někoho mluvit, že operuje podle nějakého pravidla, které se snažíme generalizovat. To hraje roli zejména při osvojování jazyka, ale i v případě jazykových změn (Hopper a Traugott 2003, 43).

Ačkoli si gramatikalizace zaslouží mnohem širší pojednání, toto zběžné představení poskytuje základní vlastnosti a postupy gramatikalizace. Konkrétnější aspekty pak budou prezentovány ad hoc ve výkladu o vzniku a vývoji *vždyt'*.

4.2.2 Data

Data k diachronní analýze jsem čerpal z korpusů DIAKORP (Kučera a Stluka 2011) a Staročeská textová banka²⁰. Mezi 14. a 18. stoletím obsahuje korpus DIAKORP jen 17 výskytů *vždyt'*, Staročeská textová banka pak 65 výskytů (od 14. do začátku 16. stol.). To sice neumožňuje žádné zajímavé kvantitativní zpracování dat, pro zkoumání významu *vždyt'* v starší češtině to však postačuje zcela.

S daty z historické češtiny je spjata řada obtíží. Základní je ta, že nejsem bohemista a nemám žádné znalosti staročeštiny, proto v řadě případů jsem některé příklady nemohl užít už jen proto, že jsem si nebyl jist tím, co znamenají. To může ovlivnit i interpretace ostatních příkladů, kdy je možné, že špatně pochopím kontext.

Rovněž je třeba podotknout, že zde užívám zcela jiný typ dat než v analýze synchronní, totiž záznamy z psaného jazyka. V historické lingvistice se pak často data z „mluveného“ jazyka získávají ze specifických žánrů, jako např. divadelních her, které by měly být méně „kontaminované“ literárními konvencemi (van Kemenade a Los 2013). To by však už tak malý vzorek snížilo natolik, že by analýza nebyla možná. Pro potřeby práce zaujmu tedy naivní postoj, podle něž psaný jazyk odráží mluvený jazyk.

Je potřeba podotknout, že ačkoli jsem synchronní sémantickou analýzu prováděl na datech z mluvené češtiny, získané výsledky by měly být aplikovatelné i na psaný jazyk.

²⁰ Staročeská textová banka, verze 09.06.2015_05:54, dostupná z <http://vokabular.ujc.cas.cz/banka.aspx?idz=STB>

Proto se domnívám, že srovnání obou analýz bude přes teoretické problémy přesto zajímavé a hodnotné.

4.3 Vznik a vývoj slova *vždyť*

V této kapitole představím vznik a vývoj výrazu *vždyť*, od nejstarších (14. století) dokladů až po téměř současnost (resp. 19. století). Popíšu nejprve gramatikalizaci *vždyť* s důrazem na jeho význam a užití, poté krátce rozvedu, jak se v čase měnily kontexty jeho výskytu.

Problém diachronní analýzy výrazu *vždyť* je ten, že zatímco nejstarší dostupná data pocházejí ze 14. století, slovo samotné muselo vzniknout dříve, protože už ve 14. století se vyskytuje běžně. To je pochopitelně zásadní překážkou pro určení okolností vzniku *vždyť*. Ačkoli jsem si nesliboval od tohoto postupu mnoho, zaměřil jsem se na výskyty *vždy*, tj. slova, z nějž mělo „derivací“ vzniknout *vždyť*, v datech ze 14. století. To se zpětně ukázalo jako optimální řešení, které snad problém absence velmi starých dokladů pomůže překlenout.

4.3.1 *Vždy* ve 14. století

Podstatnou inspirací tohoto přístupu byl slovníkový popis *vždy* v Malém staročeském slovníku (Bělič, Kamiš, a Kučera 1978): „**všda, všdy, vžda, vždy** adv. vždy, stále; pokaždé; pořád ještě; každým způsobem; **přece, však**; v zápor. větě nikdy, nikterak“. To by naznačovalo, že už výraz *vždy* byl sémanticky podobný výrazu *vždyť*. Autoři bohužel neuváděli žádný příklad, proto jsem začal zkoumat výskyty slova *vždy* v nejstarších datech korpusu DIAKORP, tj. ze 14. století.

Většina výskytů má přibližně takový význam, jaký bychom předpokládali i dnes, tj. časový, byť se distribuce slova trochu lišila a jeho užití bylo širší; to však není předmětem této práce. Nalezl jsem však několik zvláštních případů, kdy *vždy* znamenalo něco docela jiného. První příklad to vhodně ilustruje:

A protož, ež Josef bieše od národa Davidova pošel, pojem Mariji , Matku boží, z Nazareta do Betléma s ní šel, nechtě jie po sobě ostaviti, chtě **vždy** jejie poctivý strážě býti.

příklad 16: "zesilující" vždy v "odporovací" větě, doc#20, Život Krista Pána (UK XVII A 9) (R), 2. pol. 14. stol.

V tomto případě sice *vždy* stále nese časový aspekt, ale má navíc jistou pragmatickou inferenci: „Josef nechtěl učinit Marii svou, spíše od teď chtěl být jejím strážcem.“ Odporovací vztah mezi oběma větami je patrný, nemyslím si však, že by jej způsobovalo právě *vždy*. To zde skutečně má časový význam, který nejspíš zdůrazňuje, že chtěl být jejím strážcem (protože jím chtěl být navždy).

V jiných výskytech je však už u *vždy* časový význam převážně ztracen, nahrazen jiným významem:

Po jeho smrti jako nejbližší Loktek dědic krále polského Přemyslava Polsko obdržel a Otta vévoda bavorský uherským králem byl volen, s nímžto Karel onen, syn sicilského krále Karla válku povzdvihl a tak pak po mnohém válčení Karel **vždyť** obdržel králevství.

příklad 17: doc#50, Pulkavova Kronika králů českých, (Rajhrad, kláš. arch. H d 22b) podle edice J. Gebauera) (R), okolo roku 1400

Obdržet království je zjevně jednorázový děj, takže jej nemohl obdržet vícekrát, natožpak stále jej dostávat. *Vždy* zde, myslím, spíše zesiluje skutečnost, že získal království, tj. „vyhlásil mu válku, takže nakonec získal království.“

Takových příkladů není mnoho, naopak, dohromady jsem jich v 300 výskytech *vždy* našel 10, některé z nich však mnohem méně jasné než tyto. To je ovšem nejspíš zapříčiněno tím, že v té době již bylo běžně užíváno slovo *vždyť*, které tomuto užití *vždy* přímo konkurovalo.

4.3.2 Hypotéza o vzniku *vždyť*

Problém vzniku *vždyť* tak byl osvětlen těmito příklady, které naznačují, že už slovo *vždy* mělo význam srovnatelný s *vždyť*. Jak ale byli motivováni mluvčí k takové změně?

Má hypotéza je následující: specifické užití *vždy* představuje konverzační implikaturu, kdy mluvčí věty typu „X, vždy Y“ interpretují tak, že mezi X a Y existuje nějaká souvislost, jako např. souvětí „když prší, je vždy mokro“ vede k závěru že mezi deštěm a mokrou zemí je spojitost. Nemusí se však jednat o kauzální vztah, nýbrž zkrátka o nějaký neurčitý vztah či souvislost obou propozic, tj. tvrzení, že X a Y se nevyskytují pohromadě náhodně. Původně se nejspíš v tomto významu používalo *vždy* pouze v habituálních konstrukcích (pro opakované děje či stálé stavy), později se však rozšířilo i na události, které byly svou povahou jednorázové (viz např. př. 17).

Vždy tak získalo nové užití jako marker existence vztahu mezi propozicemi a stalo se tak snad polysémiím výrazem. Sémantice se budu věnovat za malý moment podrobněji, ještě je třeba se v krátkém intermezzu pokusit vysvětlit, proč dnes takto neužíváme výraz *vždy*, nýbrž *vždyť*, a co *-ť* vlastně působí.

4.3.3 *Vždy* a klitikon *-ť*

Etymologické slovníky udávají, že *vždyť* vzniklo tak, že k *vždy* bylo přidáno zesilovací *-ť*. Na to jsem, doufám, už alespoň stín pochybností dokázal vrhnout. Zdá se však, že samotné *vždy* může dobře plnit funkce, k nimž používáme *vždyť*.

Klitikon *-ť* patří k velkým záhadám historické češtiny. Nepanuje shoda na jeho původu ani jeho významu. Tato práce rozhodně nemůže bohemistický spor vyřešit²¹, mohu však uvést

²¹ K jeho řešení by byla potřeba data mnohem starší než ta, která jsou dostupná.

alespoň ty nejméně kontroverzní body, které se týkají *-ť*.

Kosek (2011, 66) uvádí, že nejčastější hypotézou o původu morfému *-ť* je, že vznikl z etického dativu osobního zájmena 2. osoby singuláru, tj. *ti*. Etický dativ je prostředek vztahování se k adresátovi a navázování kontaktu s ním, např. „Mně se *ti* tak nechce do práce.“

Na stejném místě pak vypočítává domnělé funkce morfému: zdůrazňovací, zesilovací, navazovací (prostředek textové koherence), spojovací, funkce rematizátoru a fokalizátoru. Problém s popisem tohoto morfému je jeho nesmírná promiskuita: pojí se ochotně se slovesy, substantivy, příslovci, předložkami, zájmeny atd. To výzkumníkům nesmírně ztěžuje úlohu.

Nejsem si zcela jist, co autoři uvedenými funkcemi *skutečně* míní, tj. co by podle nich měl klitikon *-ť* působit, přidržím se však častého tvrzení o jeho vzniku z etického dativu. *Vždyť*, ať už v současné, nebo starší češtině, obsahuje jistý aspekt obracení se k adresátovi, Vachkovými slovy „apel“. Je dosti možné, že právě tuto část významu *vždyť* poskytuje morfém *-ť* jako dědictví z minulosti, kdy představoval etický dativ. To je však pouze spekulace.

Je také možné, že přidání klitika *-ť* pomohlo odlišit specifický smysl *vždy* jako „markeru souvislosti propozic“ od běžného, časového užití. To sice nejspíš nebylo přímo motivací k přidání morfému, spíše tento smysl *vždy* jej na rozdíl od běžného smyslu přidat umožňoval mnohem pravděpodobněji. Protože se tento smysl *vždy* vyskytoval s morfémem *-ť* velmi často, mluvčí jej postupně reanalyzovali jako novou lexikální položku. Tento proces nejspíš trval delší dobu, začal již v době samotného vzniku *vždyť* (těžko říct, kdy to bylo, ale ve 14. století se již *vždyť* běžně vyskytuje), po určitou dobu pak obě varianty existovaly paralelně, až po určité době byl tento smysl *vždy* nahrazen výrazem *vždyť* zcela a zanikl.

4.3.4 Sémantická analýza historického *vždyť*

Mým původním záměrem bylo provést srovnání výskytů *vždyť* v různých stoletích, čímž bych popsal vývoj užití výrazu v čase. Bohužel však mám k dispozici dostatek dat pouze ze století 14. a 15., v 16. století není zdokumentován jediný výskyt, v 17. čtyři, v 18. žádný. Vysvětlitelné je to pravděpodobně historickými peripetemi českých zemí, v 19. století je již, snad v souvislosti s národním obrozením, *vždyť* v literatuře rozšířeno mnohem výrazněji. Ovšem dostupné korpusy jistě neobsahují *veškerou* literaturu starší češtiny, proto je takové tvrzení třeba brát s rezervou. Vysvětlení fluktuace výskytu *vždyť* není možné provést na tak malém prostoru, který poskytuje tato práce, ani to neumožňují mé nedostatečné znalosti vývoje českého jazyka.

Z hlediska formálního popisu *vždyť* v nejstarších dokladech zaujme skutečnost, že se vyskytuje prakticky vždy na začátku vedlejší věty, kde plní funkci konektoru (clause linkage marker). Výjimkou jsou dva případy, kde se již vyskytuje jiný konektor, např. *neb*,

který *vždyť* odsouvá dále. Tato pozice *vždyť* není až tak překvapivá, uvážím-li, jaký význam jsem mu připsal výše. Tyto konektory jsou „původně patrně motivovány snahou mluvčích vyjadřovat se jasně a informativně, zejména poskytnout instrukce adresátům k interpretaci klauzí z hlediska jejich jazykového prostředí. [...] Původně slouží ke značení funkčního vztahu mezi spojenými klauzemi [...] a značení syntaktických hranic.“ (Hopper a Traugott 2003, 185) *Vždyť* naznačuje existenci vztahu mezi dvěma klauzemi, který je následně specifikován sémantickým obsazením těchto klauzí. To se pokusím ukázat na několika příkladech.

Petr vecě: Hospodine, toho ti nebude; ktož to učiní, tenť v hanbě bude; jest li mi s tobú umřieti, **vždyť** tebe nechci zapřieti.

příklad 18: [Umučení Pána (Hradecké)]; 60. léta 14. století; edice; Národní knihovna České republiky; XXIII G 92; Hradecký rukopis; Patera, Adolf; Praha; 1881; 14; HradUmuč; HradUmuč; verš; HradUmuč – strana_edice 225 – folio 80r – vers 192

Petrovu promluvu (jak víme, nepravdivou) lze interpretovat takto: „I kdybych s tebou měl umřít, nikdy bych tě nezapřel.“ Ono zapírání Ježíše dává smysl pouze v kontextu hrozby smrti, což, myslím, naznačuje právě přítomnost *vždyť*, které adresátovi poskytuje pomůcku k interpretaci promluvy mluvčího. Předchozí řeč Ježíše a Petra o trojím zapření je následovaná Petrovou klauzí, kde mluví o smrti, odkud se zase vrací zpět k řeči o zapření, která už obsahuje *vždyť*. To zde tedy vyjadřuje, že krátká zmínka o smrti nebyla náhodná, nýbrž že je podstatná při výkladu tvrzení o tom, že Petr Ježíše nezapře.

Velké množství výskytů *vždyť* ze 14. století má stále silný časový aspekt:

A má pověděti, proč jest to učinil, čehož se zpoviedá, točíš pro hrdost li, čili pro závist, či pro hněv, či pro lenost, čili pro lakomstvo, či pro lakotu, čili pro smilstvo; neb cožť se učiní pro ty věci, **vždyť** jest hříech větší neb menší, jakž záleží úmysl.

příklad 19: doc Štítný ze Štítného, Tomáš; [Štítný sborník klementinský]; 1376; rukopis; Česko; Praha; Národní knihovna České republiky; XVII A 6; 14; Štít; ŠtítKlem; próza; StitKlem; 8e225356-88da-42da-8808-f110b13b2b4e – folio 135r – odstavec

Tuto větu interpretuji takto: „Je třeba říci, proč člověk zhřešil, protože něco je vždy větší, nebo menší hřích podle toho, jaký byl úmysl hříšníka.“ Zdůvodnění (protože) zde vyjadřuje spíše výraz *neb*, zatímco *vždyť* má jednak časový význam, snad však lze říci, že zesiluje předcházející zdůvodnění. Je to však obtížně interpretovatelný příklad.

Přechodový význam *vždyť* od výrazně časového k markeru vztahu je přítomen v následujícím příkladu:

Šestá lest, že dá člověku mysliti: „Což Buoh chce, toť musí býti. Chce liť Buoh, aby byl spasen: čiň, což chceš, **vždyť** to přide, že spasen budeš; pakliť chce, aby ztracen byl, všeť to darmo bude, což činíš; budž což bud, Buohť to způsobí.“

příklad 20: doc Štítný ze Štítného, Tomáš; [Štítný sborník klementinský]; 1376; rukopis; Česko; Praha; Národní knihovna České republiky; XVII A 6; 14; Štít; ŠtítKlem; próza; StitKlem; 8e225356-88da-42da-8808-f110b13b2b4e – folio 113r – odstavec

Časová interpretace je stále možná, vhodnější je už však výklad *vždyť*, který mu

přikládá zdůrazňující funkci: „Jestli bůh chce, abys byl spasen, můžeš si dělat, co chceš, budeš spasen.“ *Vždyť* poskytuje adresátovi instrukce, podle níž má být spasení interpretováno v kontextu toho, že si člověk dělá, co se mu zlíbí: proto má jednak zesilující funkci (stane se to vždy, bez ohledu na okolnosti), ale také jakousi přípustkovou funkci: „i přes to, že si děláš, co chceš, stejně dojdeš spasení“.

Příklady z 15. století jsou podobné těm ze 14. století. Časový význam *vždyť* je stále silný, možná je dokonce častější než v datech ze 14. století:

Pakliť tebe neuslyšé, tvým se žádostem protivie. A protož neuslyšé liť anebo uslyšé, **vždyť** škodu učinie. Takovět jsou bohyně tvé, jenž nahlástky slovú.

příklad 21: doc [prozaická povídka o Alexandru Velikém]; okolo roku 1445; rukopis; Česko; Praha; Knihovna Národního muzea; II C 10; 15; AlexPov; AlexPovD; próza; AlexPovD; e776d714-0d0a-475a-962f-fc9f8ccac846 – folio 66v – odstavec

Z předchozího kontextu plyne, že bohyně budou škodit, ať už žádost uslyší, či nikoli. *Vždyť* zde patrně může být jen homonymní s výrazem, kterým se zabývám já; zde patrně má znamenat zkrátka časové *vždy*, jiné čtení mě vůbec nenapadá. Morfém *-ť*, jak naznačuje jeho častý výskyt v této ukázce, zřejmě mohl v této době představovat spíše jistý stylistický prostředek, který neměl významný sémantický obsah, byť se snad lze domnívat, že měl zesilující funkci.

I toto období tedy, zdá se, bylo stále dobou, kdy vedle sebe existovalo časové *vždy*, „vztahové“ *vždy*, „vztahové“ *vždyť*, ale i čistě časové *vždyť*. Řada staročeských autorů s oblibou užívala klitikon *-ť* ve spojení s takřka čímkoli, aniž by dnes bylo patrné, jaká je jeho funkce.

Objevují se však už i výskyty podobné těm, které známe z dnešní doby:

Pakli bude na Býku, tehdy nechod' také nikam ani jezď, neb vyjdeš li, vezmeš škodu na statku. Bude li na Bližněnciech, tehdy jed' a jdi, **vždyť** s prospěchem bude. Bude li na Raku, tehdy směle vyjdi a vyjed' na cestu, dobřeť se zdaří vše.

příklad 22: doc z Březové, Vavřinec; [Astrologie ze Snáře]; 1471; rukopis; Česko; Brno; Moravský zemský archiv; G 10, č. 412; 15; BřezSnářAstr; BřezSnářAstrS; próza; BřezSnarS_astrologie; b9c489bc-4271-46d0-a315-a0f79751c1b7 – folio 20 – odstavec

Zde se nabízí interpretovat *vždyť* jako mající zdůvodňovací funkci: „Za vhodné konstelace hvězd jed', protože všechno dopadne dobře.“ To může být vyjádřeno i takto, více v souladu se „vztahovým“ významem *vždyť*: „Říkám, že všechno dopadne dobře, což souvisí s tím, že můžeš jet.“ V další větě totiž stejně funguje výraz *dobřeť*, jemuž asi nebudeme chtít připisovat zdůvodňovací funkci. Zdůvodnění je způsobeno spíše sémantickým obsazením obou vět: „můžeš jet, bude to dobré“, přičemž mají-li být věty interpretovány pohromadě (což je informace, kterou poskytuje *vždyť*), pak je nejpravděpodobnější interpretací právě zdůvodnění.

Další dostupné doklady jsou až ze 17. století, jsou to však pouze čtyři výskyty z Komenského Labyrintu světa a ráje srdce, které se zdají mít už moderní význam (nečasový)

i distribuci totožnou se současností:

"A načiž je to?" řekl sem, "však se víc železa a jiných kovů než zlata užívá." "Cos ty bloud," řekl on. "Vždyť jest zlato nejvzácnější věc, kdo je má, chudoby se nebojí."

příklad 23: doc#15, *Labyrint světa a ráj srdce*, 1662

Čtyři výskyty, navíc všechny z jedné knihy, neumožňují formulovat žádné zajímavé závěry. Z 18. století korpus DIAKORP neobsahuje žádné ukázky, následují až v 19. století, kdy už byl výraz *vždyť* plně etablovaný v dnešním smyslu.

4.4 Shrnutí

V této kapitole jsem se pokusil předvést svou hypotézu o vzniku výrazu *vždyť* a ověřit ji na dostupných datech. Oproti běžnému vysvětlení původu tohoto výrazu jako spojení *vždy* a zesilovacího morfému *-ť* vysvětluji já vznik *vždyť* jakožto výsledek konvencionalizace původně konverzační implikatury, podle níž je mezi dvěma propozicemi vztah, proto je třeba interpretovat jednu v kontextu té druhé. Takto vznikl specifický význam *vždy*, který jsem doložil příklady ze 14. století. Ten byl posléze modifikován klitikem *-ť*, které snad výrazu dodává jeho aspekt obracení se k posluchači. Ve 14. a 15. století ještě nebyly výrazy jasně odlišeny, často nacházíme *vždyť* s pouze časovým významem – nejasná funkce tohoto morfému velmi komplikují mou analýzu. V následujících staletích nedisponuji dostatkem dat, představují tedy jakýsi black-box: v 19. století již se setkáváme se *vždyť* snad totožným dnešnímu užití.

To je třeba brát s jistou rezervou, protože některé funkce *vždyť* se v mluvené řeči mohou vyskytovat velmi často (např. prosté zesílení, ale zejména ustálená spojení *no dyť* či *dyť jo*), avšak být málo frekventovaná v psaném jazyce, proto je srovnání obou problematické.

Myslím, že se ukázalo, že teorie gramatikalizace dokáže vysvětlit vznik výrazu *vždyť* poměrně vhodným způsobem, ačkoli je pravda, že k její plné aplikaci by bylo zapotřebí mít více dat vhodnějšího charakteru (ideálně i starších výskytů výrazu). Svou hypotézu o vzniku *vždyť* považuji za plauzibilní, byť např. World Lexicon of Grammaticalization (Heine a Kuteva 2002) podobný příklad neuvádí. Určitou podobnost lze však najít v pojednání o vzniku anglického *since* (Traugott 1988, 409).

Původně bylo mým cílem uvést možné kontexty výskytu *vždyť* i v případě historické češtiny, od toho jsem však pro nedostatek vhodných dat musel upustit. Popis vývoje navíc nelze kvůli velké časové mezeře v datech podat jinak než jako spekulaci.

4.5 Srovnání výsledků synchronní a diachronní analýzy

Jak čtenář asi nepřehlédl, obě sémantické analýzy, synchronní i diachronní, vedly k popisu prakticky stejného významu, byť vyjádřenému jinak, protože v historických ukázkách se aplikovat NSM neodvažují. *Vždyť* jsem však v obou případech popsal jako výraz, jímž mluvčí naznačuje adresátovi, že jeho promluvu musí interpretovat v kontextu něčeho předcházejícího, neboť mezi oběma existuje nějaký vztah. Specifické funkce *vždyť*, jako např. zdůvodnění, zesílení, jsou určeny sémantickým obsahem těchto vět a tím, jak jej lze zkombinovat; jinými slovy, jaký je vztah mezi oběma větami. Sám výraz *vždyť* však pouze přebírá tento obsah z kontextu, který jej „dospecifikovává“, doplňuje v něm volné sloty.

Při přechodu k moderní češtině došlo k sémantickému „vyblednutí“ *vždyť* při ztrátě časového významu výrazu. Rovněž se změnila syntaktická distribuce, kterou jsem se v diachronní části příliš nezabýval, ačkoli by to bylo vhodné. Takový výzkum by však byl nad mé síly, protože se nezměnilo syntaktické chování pouze výrazu *vždyť*, nýbrž i řady jiným slov. O syntaxi staročeštiny bohužel nevím vůbec nic, proto by má analýza nemohla být adekvátní. Jazykový systém se změnil jako celek, jehož dílčí části jsou propojeny, proto při jejich interpretaci je třeba přihlídnout právě ke změnám celku. To však přesahuje mé schopnosti i prostor, který tato práce poskytuje.

Výzkumníci preferující k popisu toho výrazu polysémii pak tyto funkce, které já vysvětluji pragmaticky, považují za zvláštní smysly slova *vždyť*. Mé argumenty proti polysémickému popisu tohoto výrazu platí i zde. Jistou přitažlivost takové analýzy však uznávám, zejména proto, že si uvědomuji, jak obtížné je dokázat, že velmi vágní sémantický invariant skutečně popisuje přesně všechny výskyty výrazu. Zároveň je tím ponechána rozhodující role pragmatice.

Diachronní analýza však poněkud rozšířila možné výtky vůči užití polysémie k popisu *vždyť*. Pokud by takto chtěl nějaký lingvista postupovat, musel by být schopen vysvětlit, jak tyto jednotlivé smysly vznikly z výrazu s časovým významem *vždyť*. Protože jsem se o nic takového nepokusil, nemohu tvrdit, že je to nemožné, zdá se to však přinejmenším velmi obtížné.

5 Závěr

Tématem této bakalářské práce byla analýza diskurzního markeru *vždyť* z hlediska synchronního i diachronního, s důrazem na jeho význam. K jeho popisu jsem využil metodologii Natural Semantic Metalanguage (NSM), která předpokládá existenci základních, nedělitelných významů, sémantických primitivů, které jsou přítomné ve všech jazycích, stejně jako sadu základních kombinatorických pravidel, které umožňují spojování atomů do vyšších celků. NSM formuluje své definice jako sestávající z řady dílčích komponentů, které mají odrážet rozumění výrazu. Tato teorie rovněž klade důraz na explanační úspornost, když upřednostňuje monosémii před polysémií, pokud monosémie vhodně popisuje význam.

Samotná sémantická analýza *vždyť* odhalila, že k jeho popisu stačí jeden vágní, jádrový význam, sémantický invariant, který je plně specifikován až užitím v konkrétním kontextu. Výraz jsem popsal prostřednictvím sémantických primitivů popsal takto:

říkám: chci, abys věděl, že když něco říkám, myslím na něco dřívějšího
 (a) je něco dřívějšího
 (b) nyní něco říkám
 (c) abys dobře věděl, co chci říct, věz:
 (d) když říkám něco nyní, myslím na něco dřívějšího
 (e) chci, abys věděl, co chci říct, když nyní něco říkám

Následně jsem tento popis demonstroval na několika příkladech a užil jej i ke kritice slovníkových definic *vždyť*.

Poté jsem provedl diachronní analýzu, v jejímž rámci jsem zformuloval hypotézu o vzniku výrazu *vždyť* jako konvencionalizované konverzační implikatuře slova *vždy*, kdy mluvčí na základě inference, podle níž mezi dvěma propozicemi existuje vztah, protože se často vyskytují pohromadě. Tato implikatura pak časem gramatikalizovala, k *vždy* byl připojen klitikon *-ť*, který snad naznačoval obrácení se k adresátovi. Výsledkem procesu byl diskurzní marker, který poskytoval adresátovi informaci, podle níž měl propozici interpretovat v kontextu něčeho jiného, neboť mezi oběma existoval vztah. Následně jsem se tuto interpretaci pokusil ověřit na několika příkladech ze 14. a 15. století. Poté jsem provedl srovnání *vždyť* v současné češtině s tímtéž výrazem ve staré češtině, přičemž sémantický rozdíl nebyl příliš patrný, snad kromě absence časové interpretace v moderní češtině. Diachronní analýza nemohla být provedena v plném rozsahu pro absenci vhodných dat z nejstarších fází vývoje *vždyť*, stejně jako ze střední češtiny.

Tuto práci otevírala slova o tom, že každé „dostatečně komplexní“ slovo si zaslouží stát se předmětem vědecké monografie. Předchozí desítky stran jsou pak nejlepším důkazem tohoto tvrzení. Slovo *vždyť* beze sporu je velmi komplexní, a pokud bych jej chtěl skutečně

popsat zcela adekvátně, potřeboval bych ke splnění takového úkolu napsat spíše rozsáhlou knihu.

To je ostatně jedním z hlavních motivů této práce: jak má vypadat popis (nejen) významu slova? Jsou slovníkové definice dostačující (myslím tím z principu, ne jen v případě *vždyť*)? To jsou nesmírně komplikované otázky. Je velký rozdíl mezi prací, jako je tato, a slovníkovým vstupem, který musí být stručný. Ale je to skutečně v době elektronických slovníků vhodný argument, nebo pouhá výmluva? Způsoby, jimiž dnes přistupujeme k informacím, se výrazně změnil od doby, kdy jsme vyhledávali slova v knihách. Každý elektronický slovník může nabídnout libovolné množství vhodných příkladů, které budou ilustrovat význam slov. Právě taková podoba slovníku je nutná, má-li NSM být dosáhnout úspěchu, protože lineární papírové slovníky se pro tuto metodu nehodí. A pak si můžeme klást otázku, co nám umožňují nové, elektronické způsoby tvorby slovníků. Zjevně by bylo nesmírným plýtváním jejich potenciálu, pokud bychom pouze naskenovali papírové slovníky.²²

Celý závěr by se snad měl nést v jakémisi hodnotícím duchu: dosáhl jsem skutečně vytyčených cílů? Můj výzkumný záměr byl jasný, byl jím popis slova *vždyť*. Ale přísně vzato to nebyl cíl sám o sobě, nýbrž prostředek k něčemu jinému. Každý student si klade otázku, k čemu je bakalářská práce dobrá. Dospěl jsem k jedné pozitivní odpovědi: má provokovat. Student na konci bakalářského studia není sečtělým lingvistou, který by se skvěle orientoval ve svém oboru. Nemá ale ani reputaci, o níž by se musel strachovat. Někteří z nás mají ještě naivní ideály o tom, jak má vypadat lingvistika. Vskutku, jako by bakalářská práce byla od toho, aby student mohl provokovat.

Provokací nemyslím nic triviálního, naopak. Uvědomuji si řadu nedostatků svého výzkumu. Mají různé příčiny, převážně však mou nedostatečnou erudici a zkušenost. Ale právě tyto vedou k tomu, že mohu snadno kritizovat samotné základy sémantiky a lingvistiky vůbec. Mohu nabídnout nový pohled. Alternativu k tomu, co považuji za neúspěšný pokus o analýzu významu *vždyť*, ale v širším kontextu i neúspěšný projekt sémantiky vůbec.

Má analýza má velmi daleko k dokonalosti, řečeno eufemisticky. Vznikala však jako programový opak přístupů, s nimiž jsem se setkal ve slovnících a které mě uváděly v zoufalství. Neusiluji o nahrazení klasických popisů tím svým, ale o prezentaci nápadů, které mohou dosavadní přístupy zlepšit. Můj návrh je radikální a pro většinu nejspíš nepřijatelný. Stojím si však za tím, že není nesmyslný. Má své opodstatnění a upozorňuje na chyby, kterých se lexikografové a výzkumníci v oboru sémantiky dopouštějí.

Spíše než jako empirickou studii se nabízí číst tuto práci jako pojednání o lingvistické

²² To je příklad internetového slovníku na <http://ssjc.ujc.cas.cz>. Je užitečný (lepší než nic), snadno jej lze prohledávat, ale informace jsou v něm zpracovány způsobem, který neodpovídá tomuto médiu a nevyužívá jeho potenciál.

metodě, problémech některých přístupů a výhodách jiných. Nepředstavuje definitivní vyřešení otázek spojených s výrazem *vždyť* a diskurzními markery obecně, nýbrž spíše rozpracovává jeden ze směrů, jimiž by se analýza mohla ubírat.

Jakožto student filozofie si neodpustím dvě poznámky. Aristotelés si ve své etice kladl otázku, jak správně žít, přičemž jednou z jeho odpovědí je život ve „střednosti“, kompromis mezi dvěma extrémy. A způsob, jak vyléčit zastánce jednoho z extrémů, např. lakomce, je přimět jej chovat se podle opačného extrému, v tomto případě rozhazovat peníze. Dotyčný si poté uvědomí, jaké chování je správné. Mým cílem zde bylo právě tak „vyléčit“ popisy významu *vždyť* od absurdní rozhazovačnosti analýz, které spoléhají na velké množství smyslů, proto jsem zvolil naprosto opačný přístup. Na jednu stranu jsem sice přesvědčen, že má analýza je adekvátní, na druhou stranu však pochybuji, nakolik jsem schopen o tom přesvědčit ostatní. Ale věřím, že po přečtení této práce již budou i zastánci polysémie *vždyť* se stanovováním smyslů trochu více šetřit.

Druhým příkladem z filozofie je pak už zmiňovaný spor o univerzálie, v němž se střetly dva neslučitelné přístupy k popisu světa. Přesto zastánci obou spolu vedli dispute, kritizovali se navzájem, díky čemuž byli pod neustálým tlakem a museli své teorie zpřesňovat a zkvalitňovat. To je přesně to, co lingvistika potřebuje. Myslím si, že nikdy nebude existovat jedna dominantní lingvistická teorie, na které by se do detailů všichni shodli. Nebo snad spíše doufám, že se to nikdy nestane. Protože tento stav umožňuje vést právě takový obohacující dialog. Ale musíme jej vést. Kritizovat odlišné odborné postoje a analýzy je jediný způsob, jak jim zajistit dostačující kvalitu a legitimitu.

Právě v kontextu tradičního popisu *vždyť* by tato práce měla být chápána: snažil jsem se jej použít, aniž bych dosáhl úspěchů. Proto jsem se vydal zcela opačnou cestou. Nejsem si jist, že jsem spokojen s tím, kam mě tato cesta dovedla, ale byla jistě zajímavá.

Seznam použité literatury

- Bělič, Jaromír, Adolf Kamiš, a Karel Kučera. *Malý staročeský slovník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978.
- Benešová, L., M. Křen, a M. Waclawičová. „ORAL2013: reprezentativní korpus neformální mluvené češtiny“, 2013. <http://www.korpus.cz>.
- Brown, E. K, a Anne Anderson. *Encyclopedia of Language & Linguistics*. Boston: Elsevier, 2006.
- Bybee, Joan L. *Language, usage and cognition*. Cambridge ; New York: Cambridge University Press, 2010.
- Daneš, František, Zdeněk Hlavsa, a Miroslav Grepl. *Mluvnice češtiny 3: Skladba*. Praha: Academia, 1987.
- Diewald, Gabriele. „Pragmaticalization (defined) as grammaticalization of discourse functions.“ *Linguistics* 49, č. 2 (2011): 365–90.
- Durst, Uwe. „The Natural Semantic Metalanguage approach to linguistic meaning.“ *Theoretical Linguistics* 29, č. 3 (25. leden 2004). doi:10.1515/thli.29.3.157.
- Everett, Daniel. „Cultural constraints on grammar and cognition in Pirahã.“ *Current Anthropology*, č. 46(4) (2005): 621–46.
- Filipec, Josef, a Vlasta Červená, ed. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Vyd. 2., opravené i dop. Praha: Academia, 1994.
- Fischer, Kerstin. b) *Approaches to Discourse Particles*. Amsterdam; Boston; London: Elsevier, 2006. <http://site.ebrary.com/id/10138205>.
- . a) „Frames, Constructions, and Invariant Meanings: The Functional Polysemy of Discourse Particles.“ In *Approaches to Discourse Particles*, 427–48. Amsterdam; Boston; London: Elsevier, 2006. <http://site.ebrary.com/id/10138205>.
- Goddard, Cliff. „Natural Semantic Metalanguage.“ In *Encyclopedia of Language and Linguistics, volume 8*, 544–51, 2006.
- . „The Natural Semantic Metalanguage approach.“ In *The Oxford Handbook of Linguistic Analysis*, editoval Bernd Heine a Heiko Narrog, 459–84. Oxford: Oxford University Press, 2010. http://www.griffith.edu.au/__data/assets/pdf_file/0006/419064/Goddard_2010_OUP_Handbook_Ch18.pdf.
- Goddard, Cliff, a Anna Wierzbicka. *Words and meanings: lexical semantics across domains, languages, and cultures*. First edition. Oxford linguistics. Oxford: Oxford University Press, 2014.

- Havránek, B., J. Bělič, M. Helcl, a A. Jedlička. *Slovník spisovného jazyka českého*. Praha: Academia, 1989.
- Havránek, B., V. Šmilauer, a Alois Získal. *Příruční slovník jazyka českého*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1953.
- Heine, Bernd, a Tania Kuteva. *World Lexicon of Grammaticalization*. New York, N.Y., USA: Cambridge University Press, 2002.
- Holub, Josef, a Stanislav Lyr. *Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982.
- Hopper, Paul J., a Elizabeth Closs Traugott. *Grammaticalization*. 2nd ed. Cambridge textbooks in linguistics. Cambridge, UK ; New York, NY: Cambridge University Press, 2003.
- Kopečný, František, Vladimír Šaur, a Václav Polák. *Etymologický slovník slovanských jazyků: slova gramatická a zájmena*. Brno: Nakladatelství Šimon Ryšavý, 2010.
- Kosek, Pavel. *Enklitika v češtině barokní doby*. První vydání. Brno: Host, 2011.
- Kučera, K., a M. Stluka. „DIAKORP: Diachronní korpus, verze 5“, léto 2011. <http://www.korpus.cz>.
- Machek, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010.
- Mel'čuk, Igor, a Aleksandr Žolkovskij. *Tolkovo-Kombinatornyj Slovar' Sovremennogo Russkogo Jazyka [Explanatory-Combinatorial Dictionary of the Contemporary Russian Language]*. Vídeň: Wiener Slawistischer Almanach, 1984.
- Podesva, Robert, a Devyani Sharma, ed. *Research methods in linguistics*. Cambridge ; New York: Cambridge University Press, 2013.
- Polendová, J., D. Patočková, K. Hegerová, K. Vacková, E. Kopečková, a P. Ševeček. *Slovník současné češtiny: [správně česky]*. 1. vyd. Brno: Lingea, 2011.
- Rejzek, Jiří. *Český etymologický slovník*. Vyd. 1. Voznice: Leda, 2001.
- „Staročeská textová banka“, 6. září 2015. <http://vokabular.ujc.cas.cz/banka.aspx?idz=STB>.
- Traugott, Elizabeth Closs. „Pragmatic Strengthening and Grammaticalization.“ In *Proceedings of the Fourteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, 406–16, 1988.
- Travis, Catherine E. „The Natural Semantic Metalanguage Approach to Discourse Markers.“ In *Approaches to Discourse Particles*, 219–42. Amsterdam; Boston; London: Elsevier, 2006. <http://site.ebrary.com/id/10138205>.
- Trávníček, F. *Slovník jazyka českého*. 4. vydání. Praha: Slovanské nakladatelství,

1952.

Vachek, Josef. „Glosa k novočeskému vždyť.“ *Naše řeč* 55, č. 2–3 (1972).

<http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5620>.

van Kemenade, Ans, a Bettelou Los. „Using historical texts.“ In *Research methods in linguistics*, editoval Robert Podesva a Devyani Sharma.

Cambridge ; New York: Cambridge University Press, 2013.

Váša, P., a F. Trávníček. *Slovník jazyka českého*. Praha: Fr. Borový, 1937.

Wierzbicka, Anna. „A semantic metalanguage for the description and comparison of illocutionary meanings.“ *Journal of Pragmatics* 10, č. 1 (únor 1986): 67–107. doi:10.1016/0378-2166(86)90100-1.

———. *Semantic Primitives*. Frankfurt/M.: Athenäum-Verl., 1972.

———. *Semantics: primes and universals*. Oxford [England] ; New York: Oxford University Press, 1996.

Příloha I

Tato příloha obsahuje část z dat (100 z 250 výskytů), která jsem při analýze užíval. Všechna data jsem z důvodu úspory prostoru zveřejnit nechtěl. Protože navíc celý vzorek tvoří 10% všech výskytů *vždyť* v korpusu ORAL2013, lze se domnívat, že jiný, náhodně vybraný vzorek dostatečné velikosti by obsahoval data stejné povahy.

Příklady jsou ponechány ve formátu, s nímž jsem pracoval, tedy výchozím korpusovým značením, doplněné o označení mluvčích v promluvách, krom toho obsahují i název dokumentu, který umožňuje dohledání výskytu v korpusu, např. kvůli přehrání zvukové stopy.

doc#4,08A008N nebo čtyřcety ale vona skoro deset kilo přibrala /sp><sp num=01 překryv=ano> to jo to sou tváře to nikdy neměla /sp><sp num=02 překryv=ano> no no no to dyť /sp><sp num=02 překryv=ano> vona nikdy taková nebyla /sp><sp num=00 překryv=ano> neměla /sp><sp num=01 překryv=ano> no /sp><sp num=02 překryv=ano> no jak sysel /sp><sp num=02 překryv=ano> jak to říká úplně prostě no no /sp><sp num=01 překryv=ano> no no no i

doc#7,08A012N je doktor taky jo voni sou oba doktoři . no a tak sem si jako na ně no já poám dyť sme tam seděli v tý zahradní restauraci u oběda společně jo ? . a . já sem tam vlasně přijela

doc#8,08A013N a vona ježišmarja /sp><sp num=00 překryv=ne> hmm /sp><sp num=01 překryv=ne> to snad není ani možný . dyť to byly takový malý (smích) a já říkám no dyť ty tvoje kluci taky nebyli žádný . a vona no --- a . a pak říká a že já sem

doc#9,08A014N tím že je poloviční síla vid' . /sp><sp num=01 překryv=ano> to nevím teda . to nechápu /sp><sp num=02 překryv=ano> budem mít . no to je /sp><sp num=02 překryv=ano> no dyť volná kladka to znáš snad ne /sp><sp num=03 překryv=ano> tajhle tajhle uvážu jeden konec ne /sp><sp num=01 překryv=ano> no /sp><sp num=03 překryv=ano> tajhle mam /sp><sp num=01 překryv=ne> kládu tak na tu přidělám

doc#9,08A014N <sp num=02 překryv=ne> jako jako nad na skříni vyhodíš mezi . rychlostí ne ? a točíš s tím ne ? /sp><sp num=04 překryv=ano> --- /sp><sp num=03 překryv=ano> s náhonem /sp><sp num=02 překryv=ne> dyť tam točíš akorát jednu hřídel /sp><sp num=03 překryv=ne> jo jesi to má převod' vid' . /sp><sp num=04 překryv=ne> převod /sp><sp num=03 překryv=ano> hmm může mít /sp><sp num=02 překryv=ano> ale to by nešlo

doc#9,08A014N s lanem tak to je za patnáct stovek to je /sp><sp num=02 překryv=ne> to koupíš to lano vid' ? . na to /sp><sp num=01 překryv=ano> no dyť Jirka ho právě /sp><sp num=02 překryv=ano> dyž ho chceš koupit /sp><sp num=01 překryv=ne> chtěl že jo /sp><sp num=02 překryv=ne> dyť ty *s říkal ještě jeden že /sp><sp num=02 překryv=ano> měl ne ?

doc#9,08A014N . Míra NP /sp><sp num=02 překryv=ne> to je nejrychlejší všechno pryč a /sp><sp num=04 překryv=ano> ne ne /sp><sp num=02 překryv=ano> dát hodně /sp><sp num=04 překryv=ano> nespravuje /sp><sp num=02 překryv=ano> --- /sp><sp num=04 překryv=ne> ten natahuje novou /sp><sp num=02 překryv=ne> novou /sp><sp num=02 překryv=ano> no dyť to je lepší . než to hledat /sp><sp num=04 překryv=ano> na nákladákách a a pak tam de /sp><sp num=03 překryv=ano> --- tam schnilý dráty a /sp><sp num=02 překryv=ano> dyť

doc#33,08A040N měli pučenou na tom táboře /sp><sp num=02 překryv=ano> no /sp><sp num=01 překryv=ano> hmm /sp><sp num=00 překryv=ne> tak říkala i sto třicet sem z ní vymáčkla ne a Zdenka říkal dyť to tam vůbec není načarkovaný /sp><sp num=02 překryv=ano> (smích) /sp><sp num=00 překryv=ano> (smích) /sp><sp num=00 překryv=ne> to pěkně kecá je tam až sto čtyřcety /sp><sp num=Y překryv=ne> (odmlčení) /sp><sp num=00 překryv=ne> (smích) /sp><sp num=02 překryv=ne> tak s ní

doc#33,08A040N vona prosím tě neudělá vůbec nic no /sp><sp num=02 překryv=ano> no to vona nebude nic dělat to víš /sp><sp num=01 překryv=ne> já sem povídala no tak dyť to všechno jenom si to /sp><sp num=Y překryv=ne> (odmlčení) /sp><sp num=01 překryv=ne> z povrchu my tam nic nemáme kytky si naložíme na vozejk vodvezu si je /sp>

doc#37,08A045N jako ? a von ne ne ne a prostě ta (se smíchem) ká* kámoška co tam se mnou byla ty vole dyť von na tebe somruje prachy co jinýho ne ? a fakt prostě (se smíchem) von tam asi borec . štvrt hodiny

doc#38,08A046N že jako by ho neměli . to sis to něk málo zabarvila . /sp><sp num=00 překryv=ne> hmm . a je to dobrý . /sp><sp num=01 překryv=ne> dyť to musí bejt jen voda .. /sp><sp num=00 překryv=ne> ale taková navoněná voda . /sp><sp num=01 překryv=ne> (smích) to sis tam mohla dát už všechno . /sp>

doc#38,08A046N jo ? . /sp><sp num=01 překryv=ne> né . /sp><sp num=00 překryv=ne> někýho jinýho . /sp><sp num=01 překryv=ne> s ze školy .. menuje se NP /sp><sp num=01 překryv=ano> a je z Vilémov* /sp><sp num=00 překryv=ano> no dyť /sp><sp num=00 překryv=ne> dyť jo to je von . ten s náma hraje v dechovce . /sp><sp num=01 překryv=ne> ten tam taky hraje ? /sp><sp num=00 překryv=ne> no dyť

doc#38,08A046N . /sp><sp num=01 překryv=ano> ježišmarja no tak je . /sp><sp num=00 překryv=ano> dyť ses dycky ptala . /sp><sp num=01 překryv=ne> mmm tak já sem to vůbec neto . /sp><sp num=00 překryv=ne> dyť dyť ses ptala kterej to je . /sp><sp num=01 překryv=ne> aha . /sp><sp num=01 překryv=ano> no jo ale dyž je vás tolik . /sp><sp num=00 překryv=ano> --- . /sp><sp num=01 překryv=ne> (smích) /sp><sp num=00 překryv=ne> však

doc#38,08A046N byla /sp><sp num=00 překryv=ne> jo . /sp><sp num=01 překryv=ne> a .. že tam bouchali a to takže telefonovali tem rodičům esi do tý Jihlavy .. ale dyť tady přece byli NP nebo . já nevím no . tak tak něk . se tam dobejvali a von už

doc#38,08A046N . /sp><sp num=01 překryv=ne> a teď prej koupil si barák eee v Bezděkově . /sp><sp num=00 překryv=ne> hmm . /sp><sp num=01 překryv=ne> a vodstěhovali se teda vod sebe . dyť to rozdělaj ! nejde ? . /sp><sp num=00 překryv=ne> no von už je

takovej uschlej tak už /sp><sp num=00 překryv=ano> to nejde /sp><sp num=01 překryv=ano> no takovej /sp><sp num=01 překryv=ne> je hoří

doc#38,08A046N takovej /sp><sp num=01 překryv=ne> je hoří no ale já . já to ještě jím . /sp><sp num=00 překryv=ne> tak si to dej do polívky .. /sp><sp num=01 překryv=ne> podívej dyť ještě nejsou tak zlý .. sladký nejsou no už sou takový . hrachový . /sp><sp num=02 překryv=ne> to by se bejvaly musely tak

doc#41,08A049N <sp num=01 překryv=ano> času vid' /sp><sp num=02 překryv=ano> (smích) /sp><sp num=01 překryv=ano> aby se --- /sp><sp num=02 překryv=ano> (se smíchem) to Jirka taky říkal aby se /sp><sp num=03 překryv=ne> furt někdo bere za kliku no /sp><sp num=Y překryv=ne> (smích a odmlčení) /sp><sp num=00 překryv=ne> dyť vy tam chodíte i *s říkal umejvat . štětky a takový ne ? . /sp><sp num=01 překryv=ne> nádobí jo ? . /sp><sp num=03 překryv=ne> tam je

doc#45,08A053N . i dyž samozřejmě zle voni budou . voni se bude dít věci že jo taji se budou . tady dyť nezaměstnaný a ta* tady to vše* rozpočet včera no nic to bych se dostal do j* . já nejsem .

doc#50,08A058N . výlet no /sp><sp num=00 překryv=ano> na Gaudeamus /sp><sp num=01 překryv=ano> jo ták /sp><sp num=01 překryv=ne> tak to jo /sp><sp num=00 překryv=ne> no /sp><sp num=01 překryv=ne> my sme jeli normálně vlakem . co si pamatuju /sp><sp num=00 překryv=ne> dyť vy to máte taky blíž ale o něco . to oni právě jedou busem /sp><sp num=00 překryv=ano> --- . hmm . to jo

doc#62,08A072N tak lidi dávaj dřevěný trámy /sp><sp num=02 překryv=ano> (přítakávání) /sp><sp num=04 překryv=ano> dřevěný podlahy a /sp><sp num=01 překryv=ano> hmm /sp><sp num=04 překryv=ne> to výde pořád lacinějc .. /sp><sp num=01 překryv=ne> no a teď ty hurdisly dyť voni tady vůbec to zkrachovalo úplně /sp><sp num=04 překryv=ne> no bodejť to nikdo ne* nebral /sp><sp num=04 překryv=ano> dyž to nikdo nebere .. /sp><sp num=01 překryv=ano> to nikdo nebral

doc#67,08A077N bylo všechno . /sp><sp num=00 překryv=ano> ztracený (smích) /sp><sp num=01 překryv=ano> to by se Magda zhroutila /sp><sp num=02 překryv=ne> fakt ste na ní byla tvrdá jo /sp><sp num=00 překryv=ano> ne /sp><sp num=01 překryv=ano> ne /sp><sp num=01 překryv=ano> prostě /sp><sp num=02 překryv=ano> dyť vona je nemožná /sp><sp num=02 překryv=ne> úplně vona se vůbec neučí nebaví jí to prej že to dělá jenom na truc mně a

doc#71,08A083N bude Loučeň že jo /sp><sp num=Y překryv=ne> (smích) /sp><sp num=01 překryv=ne> to bude Loučeň no právě no /sp><sp num=02 překryv=ne> ne si to stříhnem ještě jednou teda /sp><sp num=03 překryv=ne> no . dyť jo /sp><sp num=Y překryv=ne> (mluví dítě --- třeba zejtra že jo) /sp><sp num=02 překryv=ne> zejtra ne /sp><sp num=04 překryv=ne> já sem teď to zaregistroval vo pár vteřin dřív že totiž na úvod ses mě jako

doc#76,08A088N . hned všema deseti jo prostě .. protože . to je jediný auto s kterým se může jezdit do lesa dyť . to všechny tydlety moderní auta to tam chytne za spodek prostě anebo to zapadne a . a to podle

doc#76,08A088N .. a Láďa říka no to jede tolik lidí (se smíchem) na ples ? já říkám ne ty lidi tady bydlej dyť je to (se smíchem) sídliště (se smíchem) jako u nás . prej no . to mi neříkej že všichni tady jedou na

doc#81,08A094N bejt takovedle /sp><sp num=03 překryv=ano> vem si Panta Rhei /sp><sp num=01 překryv=ne> zmrď vole abys ty vole /sp><sp num=02 překryv=ano> prostě . na nic nekoukal vole /sp><sp num=03 překryv=ano> ale hovno /sp><sp num=03 překryv=ne> ale dyť se tím nikdy nebude žít vole .. /sp><sp num=02 překryv=ano> nebude no ale prostě . takle se to prostě dělá /sp><sp num=03 překryv=ano> to by jako

doc#105,08A127N může rozlomit /sp><sp num=03 překryv=ne> no dyť tam jich bylo vosum a lálal to /sp><sp num=Y překryv=ne> (odmlčení) /sp><sp num=01 překryv=ne> ale /sp><sp num=Y překryv=ne> (odmlčení) /sp><sp num=02 překryv=ne> jak ty to víš prosím tě /sp><sp num=03 překryv=ano> dyť *s to viděla to je . na půlku /sp><sp num=02 překryv=ano> ale . já sem se na to vůbec sem na /sp><sp num=02 překryv=ne> to nekoukala

doc#105,08A127N tadlenta NP není vona náák mišenka /sp><sp num=Y překryv=ne> (odmlčení) /sp><sp num=02 překryv=ano> která /sp><sp num=01 překryv=ano> dyť /sp><sp num=02 překryv=ne> NP /sp><sp num=01 překryv=ne> no maminka tý holky jak jí /sp><sp num=01 překryv=ano> máš ve třídě /sp><sp num=02 překryv=ano> proč dyť je blondatá /sp><sp num=01 překryv=ne> ale dyť je to vodbarvená blondýna vod hlavy jí rostou /sp><sp num=01 překryv=ano> černý vlasy je taková /sp><sp num=02 překryv=ano> jo /sp><sp num=01 překryv=ano> snědá /sp><sp num=02 překryv=ano> já nevím /sp>

doc#112,08C002N <sp num=01 překryv=ne> no vidíš to .. /sp><sp num=00 překryv=ne> *s mě tam v životě /sp><sp num=00 překryv=ano> nevzal /sp><sp num=01 překryv=ano> na /sp><sp num=01 překryv=ne> na fotbal chodíš furt a ...: /sp><sp num=00 překryv=ne> no .. /sp><sp num=01 překryv=ne> no dyť už seš velká už bys mohla chodit sama s holkama ne ? (smích v pozadí) s klukama . ne s tátou (smích) /sp>

doc#112,08C002N . tak ty to postavíš určitě ne taký kecý náký .. a von . no postavím . říkám prosím tě dyť ty nejseš schopnej udělat . ani plot . a von . dyť sem tam udělal pěkný plot . myslel taji

doc#114,08H002N nevím /sp><sp num=02 překryv=ne> tam zase nejsou není špatný /sp><sp num=02 překryv=ano> no špatný /sp><sp num=01 překryv=ano> bydlení /sp><sp num=01 překryv=ne> bydlení ale to je starý vybavení tam nejsou výtahy nic dyť vona už není žádná /sp><sp num=01 překryv=ano> mladice /sp><sp num=02 překryv=ano> hmm no /sp><sp num=02 překryv=ne> nejsou no .. /sp><sp num=01 překryv=ne> a vona bydlí ... /sp><sp num=02 překryv=ne> no ale tak chtěli se třeba

doc#114,08H002N to zase z --- /sp><sp num=02 překryv=ano> už --- /sp><sp num=01 překryv=ne> to je na Klíši docela daleko /sp><sp num=02 překryv=ne> no není to tak daleko /sp><sp num=01 překryv=ne> hmm tak jako /sp><sp num=02 překryv=ne> dyť to je pod zdrávkou kousek /sp><sp num=01 překryv=ne> já vim kde to je no /sp><sp num=02 překryv=ne> no Láďa neska říkal Helena koukala teď . říkal

doc#114,08H002N pže u táty bude víceméně asi jenom přes víkendy .. nebo dyž nebude mít školu nebo já nevím co . dyť to tam říkala dyž tam u nás byla na tý zahradě *s jí neposlouchal ? /sp><sp num=02 překryv=ne> no asi ne mě tadytj

doc#114,08H002N důchodkyně vid' a . že teda j* . a dou jí prachy že jo za tohleto . a já říkám dyť vona nikdy moc tech lidí neudělala říkám dyť vona za celý den udělala čtyři lidi . a vona říká no

doc#117,08H005N sem to říkala mamce už minule jak sme tam byli vid' tak sem jí říkala mami nic nám nedávej /sp><sp num=00 překryv=ne> padá /sp><sp num=01 překryv=ano> dyť to stejně nikdo ...: /sp><sp num=00 překryv=ano> kolik ? /sp><sp num=01 překryv=ne> ještě --- trochu ať to nemáš něco jinýho . chceš už tolikle mlíka ? /sp>

doc#117,08H005N <sp num=03 překryv=ano> to víš že jo /sp><sp num=02 překryv=ne> a tam a tam makaj tam je to . s* rozeztavěný /sp><sp num=03 překryv=ne> já vim že jo /sp><sp num=01 překryv=ano> no dyť jo ale co tam /sp><sp num=00 překryv=ano> dobře /sp><sp num=01 překryv=ano> se tam všichni to že jo /sp><sp num=00 překryv=ano> tak proto nechytal v tý Chrudimi asi /sp><sp num=01 překryv=ano> se tam

doc#118,08H006N do pravidel tam ti to třeba vysvětlej /sp><sp num=03 překryv=ne> ale ne já nechápu . proč neudělali nad ú furt kroužek že jo dyť jednou ho udělali v prostředku proč ho neudělali na začátku . /sp><sp num=02 překryv=ne> no no .. /sp><sp num=04 překryv=ne> proč je ř ? . /sp><sp num=04 překryv=ano> taky

doc#122,08H010N ...: /sp><sp num=02 překryv=ano> mě to tam nebaví /sp><sp num=01 překryv=ano> a kdo to má teďka tu tu . /sp><sp num=02 překryv=ano> --- /sp><sp num=01 překryv=ne> pořád tamta ? /sp><sp num=02 překryv=ano> no /sp><sp num=03 překryv=ano>

jo /sp><sp num=01 prekryv=ne> ale dyť říkali že vodejde ne ? nebo kdo to říkal ? /sp><sp num=02 prekryv=ne> jo a víš koho tam chtěj dát ? NN /sp><sp num=00 prekryv=ne> kdo

doc#128,08M006N získáš .. prostě . to je . všechno je to jenom .. hra mysli . všechno . /sp><sp num=02 prekryv=ne> (údiv) ohromen . /sp><sp num=01 prekryv=ne> dyť . vzpomeň si . dycky si vzpomeň . na tu paní . s eee .. z nemocnice jak celou dobu

doc#138,08P001N za .. příští ten další tejden za štrnác dní /sp><sp num=02 prekryv=ne> to nevaďí takle . ale jako nemiř do slunce přímo /sp><sp num=Y prekryv=ne> (odmlčení) /sp><sp num=01 prekryv=ne> dyť to je ale . /sp><sp num=01 prekryv=ano> to je proti sl* ... /sp><sp num=02 prekryv=ano> --- /sp><sp num=05 prekryv=ne> jo ? /sp><sp num=Y prekryv=ne> (odmlčení) /sp><sp num=05 prekryv=ne> ahá /sp><sp num=01 prekryv=ne> ... to je proti slunci ale /sp>

doc#138,08P001N kondenzátor . a pak to svítí z toho kondenzátoru . nikoli z baterky /sp><sp num=01 prekryv=ano> Martin --- /sp><sp num=05 prekryv=ano> tohle teda nejde vopravit /sp><sp num=01 prekryv=ano> ale dyť tam může dát novou /sp><sp num=03 prekryv=ano> de vyměnit baterka /sp><sp num=01 prekryv=ne> baterku . ne ? /sp><sp num=Y prekryv=ne> (odmlčení) /sp><sp num=01 prekryv=ne> a jesi . tak si vem šroubovák ať

doc#138,08P001N využívat /sp><sp num=01 prekryv=ano> co sme toho svědky /sp><sp num=03 prekryv=ano> hmm /sp><sp num=01 prekryv=ne> to mi až vadí /sp><sp num=05 prekryv=ne> hmm /sp><sp num=01 prekryv=ne> no /sp><sp num=Y prekryv=ne> (odmlčení) /sp><sp num=01 prekryv=ne> kolik je teď u nás zákonů . dyť voni to někdy říkají co kolik se zákonů udělalo .. prostě je to takový že /sp><sp num=Y prekryv=ne> (odmlčení) /sp><sp num=01 prekryv=ne> nemůže obyčejnej člověk vůbec

doc#138,08P001N frontě vod nějakýho dětskýho psychiatra . kterej se k tomu vyjádřil . jo /sp><sp num=Y prekryv=ne> (hluk) /sp><sp num=01 prekryv=ne> a měl pravdu /sp><sp num=Y prekryv=ne> (hluk) /sp><sp num=01 prekryv=ne> protože /sp><sp num=Y prekryv=ne> (odmlčení) /sp><sp num=01 prekryv=ne> dyť proč se k tomu nikdo ... /sp><sp num=02 prekryv=ne> --- /sp><sp num=05 prekryv=ne> kam . pude ? /sp><sp num=Y prekryv=ne> (odmlčení) /sp><sp num=03 prekryv=ne> --- /sp><sp num=Y prekryv=ne> (odmlčení) /sp><sp num=01 prekryv=ne> do stínu . vid' ? /sp><sp num=Y prekryv=ne> (odmlčení) /sp>

doc#150,09A006N klidu . von dycky . den po akci je --- (odkašlání) je skoro umříté .. dyť toho nevypil moc . dyť vypadal dobře včera .. /sp><sp num=03 prekryv=ne> ty taky . /sp><sp num=Y prekryv=ne> (smích a odmlčení) /sp><sp num=03 prekryv=ne> potřeboval bych teď . v pondělí úterý nějaké svátek . teď /sp><sp num=Y prekryv=ne> (smích a odmlčení) /sp>

doc#152,09A008N ... /sp><sp num=03 prekryv=ne> (zívnutí) /sp><sp num=01 prekryv=ne> ... se nedívá do nebe a . /sp><sp num=00 prekryv=ano> (smích) /sp><sp num=01 prekryv=ano> zasněně .. /sp><sp num=00 prekryv=ne> tfuj .. lidi sou prasata .. /sp><sp num=01 prekryv=ne> ale d* dyť říkám . d* jako vo nic by nešlo ale to bylo tak . jako tak překvapivý jako že . vzhledem

doc#155,09A011N . no --- /sp><sp num=Y prekryv=ne> (odmlčení) /sp><sp num=04 prekryv=ne> no . kdo ti bude vařit hochu ? . /sp><sp num=01 prekryv=ne> kolik tam /sp><sp num=01 prekryv=ano> platil . na oběd ? /sp><sp num=02 prekryv=ano> dyť si už tak byl /sp><sp num=02 prekryv=ne> sam doma ne ? .. co z toho děláš vědu ? . /sp><sp num=04 prekryv=ne> no měsíc bude sam

doc#156,09A012N to střevo . /sp><sp num=00 prekryv=ano> hmm . hmm . /sp><sp num=02 prekryv=ne> a vona ho léčila acylpyrinama furt . /sp><sp num=00 prekryv=ne> --- .. ježine . /sp><sp num=02 prekryv=ne> (smích) /sp><sp num=Y prekryv=ne> (odmlčení) /sp><sp num=03 prekryv=ne> dyť vona už má stejné --- to na ní přepsal náký věci ne všechny /sp><sp num=00 prekryv=ano> to víš že jo ta už je

doc#156,09A012N /sp><sp num=02 prekryv=ano> to se do to* . to sme ro* . to se nedalo . /sp><sp num=02 prekryv=ne> dyž spustili tak se nedalo mluvit . dyť to znáš ne . /sp><sp num=00 prekryv=ne> no nejhorší to bylo na . na tý svatbě NP /sp><sp num=02 prekryv=ano> tak to mně nepřipomíněj /sp><sp num=00 prekryv=ano> (smích) /sp><sp num=02 prekryv=ne> ten

doc#173,09A029N normálně na trávě na normální jo ? . /sp><sp num=04 prekryv=ne> no a co jako ? .. proč by se nehrálo vole /sp><sp num=Y prekryv=ne> (odmlčení) /sp><sp num=04 prekryv=ano> dyť bylo vyhmутý ty vole . hřiště . /sp><sp num=01 prekryv=ano> co ? ty bys Ani šla . na silnice ? . /sp><sp num=01 prekryv=ne> teta říká

doc#173,09A029N čím ? . /sp><sp num=01 prekryv=ano> nebudeš to . /sp><sp num=04 prekryv=ano> už mám jeden /sp><sp num=04 prekryv=ne> vypítej vytahuju teď druhý . /sp><sp num=01 prekryv=ne> nebudeš v tom podnikat ? . /sp><sp num=03 prekryv=ne> dyť

ti říkám . že jak jich tady mám tech deset /sp><sp num=03 prekryv=ano> jesi ať to prodá někomu /sp><sp num=01 prekryv=ano> --- . /sp><sp num=03 prekryv=ano> abych měl peníze

doc#173,09A029N trošku velký kloudný . /sp><sp num=01 prekryv=ne> ti to rozerve . /sp><sp num=03 prekryv=ne> prosím tě vole . co by proč by to rozerval ? . /sp><sp num=01 prekryv=ano> dyť vim ten tajle . jak tahá polštář . /sp><sp num=04 prekryv=ano> --- . /sp><sp num=03 prekryv=ne> a co ? . to neumí /sp><sp num=03 prekryv=ano> --- . /sp><sp num=01 prekryv=ano> ti bude

doc#178,09A036N bylo docela silný mi přišlo .. já byl docela namazanej /sp><sp num=02 prekryv=ne> (smích) myslíš že to bylo pivem ? /sp><sp num=Y prekryv=ne> (odmlčení) /sp><sp num=01 prekryv=ne> nevím . dyť sme nic jinýho nepili ne ? /sp><sp num=02 prekryv=ne> (smích) /sp><sp num=01 prekryv=ne> nebo jo ? /sp><sp num=02 prekryv=ne> (smích) /sp><sp num=01 prekryv=ne> nebo ste mi do něj něco za* dali že

doc#180,09A038N mluvijou /sp><sp num=01 prekryv=ne> no /sp><sp num=03 prekryv=ano> mluví tak jak jim zobák narost /sp><sp num=01 prekryv=ano> nebo . náře* . náře* . nářečí jaký sou kde . /sp><sp num=02 prekryv=ano> no dyť jo /sp><sp num=01 prekryv=ano> prostě . /sp><sp num=01 prekryv=ne> a takový věci . /sp><sp num=02 prekryv=ne> já si pamatuju . Lída ne . NP /sp><sp num=03 prekryv=ne> hmm /sp><sp num=02 prekryv=ne> Víti ne . /sp><sp num=02 prekryv=ano> to

doc#180,09A038N je na huntě ve třiceti někdo v /sp><sp num=03 prekryv=ano> devadesáti /sp><sp num=02 prekryv=ano> no . /sp><sp num=03 prekryv=ne> někdo (se smíchem) v /sp><sp num=03 prekryv=ano> devadesáti /sp><sp num=02 prekryv=ano> no /sp><sp num=03 prekryv=ano> teprv no . to je /sp><sp num=02 prekryv=ano> dyť jo . je to tak /sp><sp num=03 prekryv=ne> to je pak těžké /sp><sp num=Y prekryv=ne> (odmlčení) /sp><sp num=02 prekryv=ne> ale voheň je voheň . to . /sp><sp num=02 prekryv=ano> to nutí /sp><sp num=03 prekryv=ano> no /sp>

doc#181,09A039N kilometrů . /sp><sp num=03 prekryv=ano> do Londýna taky ? /sp><sp num=01 prekryv=ano> ne . do toho Manchesteru /sp><sp num=03 prekryv=ano> do toho Manchesteru ? /sp><sp num=01 prekryv=ano> no /sp><sp num=Y prekryv=ne> (odmlčení) /sp><sp num=01 prekryv=ano> dyť jenom . dyť jenom ke Cannes to máš eee . /sp><sp num=03 prekryv=ano> no . nevím je to možný no /sp><sp num=03 prekryv=ano> ke Cannes . ke Calais to

doc#182,09A040N v* výlet . /sp><sp num=01 prekryv=ne> zhruba /sp><sp num=01 prekryv=ano> štrnác ... /sp><sp num=03 prekryv=ano> no tak mu to ukaž /sp><sp num=Y prekryv=ne> (odmlčení) /sp><sp num=01 prekryv=ne> a dyť to nebudem to ne ? . /sp><sp num=01 prekryv=ano> dyť tam budou další . no /sp><sp num=02 prekryv=ano> dolu šipku /sp><sp num=Y prekryv=ne> (odmlčení) /sp><sp num=01 prekryv=ne> --- velký fotky .. /sp><sp num=02 prekryv=ne> hmm /sp><sp num=01 prekryv=ne> jako de /sp><sp num=01 prekryv=ano> dál /sp><sp num=02 prekryv=ano> no /sp><sp num=02 prekryv=ne> tak teď šup

doc#183,09A041N tak dyž Jarka . tady byla vid' že sou na těch závodech no tak . to tady ani nemoh bejt /sp><sp num=02 prekryv=ne> dyť

teď'konc nebyl na závodech /sp><sp num=01 prekryv=ne> no dyť ho tam vez ne Matese . /sp><sp num=02 prekryv=ne> a dyť tam byl Láďa /sp><sp num=01 prekryv=ne> jo jo já

doc#183,09A041N vyčisti /sp><sp num=01 prekryv=ano> zvrchu . /sp><sp num=01 prekryv=ano> ty .. ty chlupy . ty chlupy se musej zvrchu . čistit /sp><sp num=02 prekryv=ano> no a dyť prosím tě dyť si to . čistim pokaždý dyž myju koupelnu . no /sp><sp num=Y

prekrýv=ne> (odmlčení) </sp><sp num=01 prekrýv=ne> aspoň se nezacpává kanalizace </sp><sp num=02 prekrýv=ne> hmm </sp><sp num=01 prekrýv=ne> no ty tomu tak

doc#184,09A042N ne .. </sp><sp num=03 prekrýv=ne> a co že ste u vo* --- řík* . říkali že to bude dobrý nebo bylo dobrý </sp><sp num=04 prekrýv=ano> Menzl dyt' *s ho viděla </sp><sp num=05 prekrýv=ano> Menzl </sp><sp num=05 prekrýv=ano> ten dokument </sp><sp num=03 prekrýv=ano> a na ty missky . nebo co ? </sp><sp num=04 prekrýv=ano> no dyt' ses na něj dívala </sp>

doc#184,09A042N jo tam sem už </sp><sp num=02 prekrýv=ano> dostával záchvaty denně . proto sem to dal pryč taky potom </sp><sp num=01 prekrýv=ano> no no tak to taky dyt' tam ses s nima ňuchal .. </sp><sp num=02 prekrýv=ano> no jo no (smích) . dyž ...:

</sp><sp num=01 prekrýv=ano> já sem si přetáhla všechno hodila sem

doc#186,09A044N tym ušním </sp><sp num=06 prekrýv=ano> takže jako . se to nestává </sp><sp num=01 prekrýv=ano> tak ja sem ten dekl neuměl zvednut </sp><sp num=03 prekrýv=ano> a to už byly tenkrát dyt' byly varnice </sp><sp num=01 prekrýv=ano> ja sem ten dekl neuměl </sp><sp num=07 prekrýv=ano> ten držel dekl </sp><sp num=01 prekrýv=ano> zvednut ja sem říkal </sp><sp num=03 prekrýv=ano> tam spíš de o to </sp><sp num=01 prekrýv=ano> sestřičko

doc#191,09A049N .. a vona holka ? . </sp><sp num=02 prekrýv=ne> žaba no tá je . ta má </sp><sp num=02 prekrýv=ano> myslím vejšku ňákou todle </sp><sp num=01 prekrýv=ano> --- no ale dyt' ji musí </sp><sp num=01 prekrýv=ne> bejt třicet taky ne </sp><sp num=02 prekrýv=ne> jo no dyt' ona je jak Michal --- .. pětatřicet .. </sp><sp num=01 prekrýv=ne> hmm .. </sp><sp num=02 prekrýv=ne> no

doc#193,09A051N . </sp><sp num=01 prekrýv=ne> jo . jak se říkalo hoř voňňku hoř . jako stará NM </sp><sp num=02 prekrýv=ne> to se říkalo jo ? </sp><sp num=01 prekrýv=ne> no .. dyt' NM dvakrát vyhořela .. jako . město . </sp><sp num=02 prekrýv=ne> no vyhořela to znamená . taky že jo záleží . z jakých

doc#197,09A055N to prokaučovali . </sp><sp num=01 prekrýv=ne> hele ale já víš co Ondro já sem totiž fakt neměla teď čas </sp><sp num=02 prekrýv=ne> no dyt' já vím dyt' já taky neměl já sem .. </sp><sp num=01 prekrýv=ne> tak jako jediň to udělat někdy v květnu --- . de vo to vyjednat

doc#202,09A061N dyt' máš tady programů </sp><sp num=01 prekrýv=ano> zapnu rá* </sp><sp num=02 prekrýv=ano> v tom </sp><sp num=01 prekrýv=ano> děda </sp><sp num=01 prekrýv=ne> se chce podívat na vobrázek zas víš </sp><sp num=Y prekrýv=ne> (odmlčení) </sp><sp num=02 prekrýv=ano> no tak . dyt' tady máš programů víc ne ? </sp><sp num=01 prekrýv=ano> to není tak jednoduchý </sp><sp num=01 prekrýv=ne> mam </sp><sp num=Y prekrýv=ne> (odmlčení) </sp><sp num=02 prekrýv=ne> ani to nevyužíváš </sp><sp num=Y prekrýv=ne> (odmlčení) </sp><sp num=01 prekrýv=ne> tak ti to dam

doc#202,09A061N . </sp><sp num=03 prekrýv=ne> tomu kdo zkouší </sp><sp num=Y prekrýv=ne> (odmlčení) </sp><sp num=03 prekrýv=ne> jakěj . </sp><sp num=02 prekrýv=ano> a tak mu tam napovědí no </sp><sp num=03 prekrýv=ano> jakěj ten čověk je . pokud </sp><sp num=Y prekrýv=ne> (odmlčení) </sp><sp num=02 prekrýv=ne> dyt' to je </sp><sp num=Y prekrýv=ne> (odmlčení) </sp><sp num=03 prekrýv=ne> se mu jich dost přihlásí .. na ten jeho </sp><sp num=Y prekrýv=ne> (odmlčení) </sp><sp num=02 prekrýv=ano> ale furt prosím tě . dědo </sp><sp num=03 prekrýv=ano> no

doc#202,09A061N nech . nech to nech bejt </sp><sp num=Y prekrýv=ne> (odmlčení) </sp><sp num=01 prekrýv=ne> protože vubec nevíš vo co se jedná </sp><sp num=02 prekrýv=ne> no nemusí udělat . maturitu no dyt' to je </sp><sp num=Y prekrýv=ne> (odmlčení) </sp><sp num=01 prekrýv=ne> ale . z . mam radost z Honzy </sp><sp num=Y prekrýv=ne> (odmlčení) </sp><sp num=01 prekrýv=ne> z toho mam vopravdu radost </sp><sp num=Y prekrýv=ne> (odmlčení) </sp><sp num=01 prekrýv=ne> protože </sp><sp num=Y prekrýv=ne> (odmlčení) </sp>

doc#205,09A065N <sp num=02 prekrýv=ne> to mmm to zas to </sp><sp num=Y prekrýv=ne> (odmlčení) </sp><sp num=02 prekrýv=ne> to vždycky nadává mamka že prostě že že jim taky dlouho a prostě . dyt' mně to nikdo nesebere to jídlo . a dyž ho mám čas tak proč bych </sp><sp num=Y prekrýv=ne> (odmlčení) </sp><sp num=02 prekrýv=ne> proč bych že jo

doc#207,09A067N .. rozumíš .. no . </sp><sp num=02 prekrýv=ne> kdyby měli děcka tak jí mmm jednopokojovej byt nebude p* . </sp><sp num=02 prekrýv=ano> stačit . no . dyt' tam je takové krásné </sp><sp num=01 prekrýv=ano> no tak by jí nestačil . jistěže by jí nestačil </sp><sp num=02 prekrýv=ne> byt </sp><sp num=01 prekrýv=ne> tak by asi . já

doc#207,09A067N jo . </sp><sp num=01 prekrýv=ano> --- takže </sp><sp num=02 prekrýv=ano> (odkašlání) </sp><sp num=01 prekrýv=ne> by . to vyměnili víš ty .. (odkašlání) </sp><sp num=02 prekrýv=ne> no a t* . a ta </sp><sp num=02 prekrýv=ano> Andrea dyt' mají ty pse a . </sp><sp num=01 prekrýv=ano> --- . </sp><sp num=02 prekrýv=ne> barák spravují tak . ta se </sp><sp num=02 prekrýv=ano> na to vyprdně aby tam </sp><sp num=01 prekrýv=ano> --- no

doc#209,09A069N můžu jít tam .. --- kurva moh být . ty vole . děvč let </sp><sp num=02 prekrýv=ano> devět let . devět let . </sp><sp num=01 prekrýv=ano> dyt' . aj bí em . </sp><sp num=01 prekrýv=ne> my home office .. </sp><sp num=02 prekrýv=ne> tam je kolega . ty vole . odešel ze NO a

doc#215,09A077N <sp num=02 prekrýv=ano> naše Li* </sp><sp num=01 prekrýv=ano> ty jo to fakt </sp><sp num=01 prekrýv=ne> nechápu to je jako kdybych já napsala Laura . teda . Paura místo Laura dyt' to je uplně . nesmyslný . nebo já fakt .. tohľento je . fakt nechápu .. NN (smích) fakt vtipný

doc#217,09A079N ste se za </sp><sp num=01 prekrýv=ano> jo převoz jako ňákej . </sp><sp num=02 prekrýv=ano> --- . no no no . </sp><sp num=02 prekrýv=ne> no ne takovýdle šilený lodě . dyt' takovýmle my sme jezdili po tom . Nilu </sp><sp num=01 prekrýv=ano> hmm </sp><sp num=02 prekrýv=ano> takovejma </sp><sp num=02 prekrýv=ne> vobrovskejma . </sp><sp num=01 prekrýv=ne> no to už je ta . ta Helena

doc#218,09A080N říká no samozřejmě teďka mně dal vizitku jako . obecnou vizitku že jako na ten Mironet sem si myslela hochu dyt' já dělám za rohem dyt' to podle té faktury vidíš že jo . </sp><sp num=01 prekrýv=ano> hmm </sp><sp num=02 prekrýv=ano> já tam </sp><sp num=02 prekrýv=ne> možná v pondělí mám

doc#219,09A081N <sp num=03 prekrýv=ne> byla rychlejší .. </sp><sp num=03 prekrýv=ano> (smích) </sp><sp num=01 prekrýv=ano> --- . šahat na to . </sp><sp num=Y prekrýv=ne> (odmlčení) </sp><sp num=03 prekrýv=ano> --- myslím sem že to bude vtipnější --- </sp><sp num=01 prekrýv=ano> počkej dyt' měli eště toho . jo .. </sp><sp num=01 prekrýv=ano> tohodlectoho . </sp><sp num=02 prekrýv=ano> Eastwooda . </sp><sp num=01 prekrýv=ne> nemáš na něj chuť . </sp><sp num=03 prekrýv=ano> to je tak </sp><sp num=02 prekrýv=ano> na Eastwooda

doc#222,09A085N <sp num=01 prekrýv=ano> to hoď tady </sp><sp num=01 prekrýv=ne> klidně </sp><sp num=01 prekrýv=ano> někam . --- </sp><sp num=00 prekrýv=ano> no . a von je to jenom </sp><sp num=00 prekrýv=ne> papír . </sp><sp num=01 prekrýv=ne> tabák a </sp><sp num=01 prekrýv=ano> papír </sp><sp num=00 prekrýv=ano> jo </sp><sp num=01 prekrýv=ne> dyt' to je jedno .. zas jako nejsme .. nejsme </sp><sp num=01 prekrýv=ano> ekologové . já </sp><sp num=00 prekrýv=ano> jo --- </sp><sp num=01 prekrýv=ne> já totiž poslední dobou považuju ekologii

doc#225,09A089N voda --- . </sp><sp num=01 prekrýv=ano> nebo </sp><sp num=00 prekrýv=ano> --- </sp><sp num=01 prekrýv=ne> tam je možná celý barel --- </sp><sp num=01 prekrýv=ano> --- </sp><sp num=00 prekrýv=ano> no jo </sp><sp num=00 prekrýv=ne> ale .. nověj jako už nebude dyt' . </sp><sp num=00 prekrýv=ano> sme tam nic </sp><sp num=01 prekrýv=ano> no já tam </sp><sp num=00 prekrýv=ne> nevezli . </sp><sp num=00 prekrýv=ano> no </sp><sp num=01 prekrýv=ano> já </sp><sp num=01 prekrýv=ne> sem tamto musela vylejt no vezli já sem tam

doc#228,09A092N chips ? </sp><sp num=02 překryv=ano> ne . ale to je něco jinýho </sp><sp num=01 překryv=ano> ne . fish and chips sou ryby ne ? </sp><sp num=02 překryv=ano> dyť jo dyť říkám </sp><sp num=00 překryv=ano> no </sp><sp num=02 překryv=ne> ale to je . ještě další jídlo </sp><sp num=01 překryv=ne> ty ale . hryby . ryby s hranolkama teda fuj to

doc#233,09A097N <sp num=02 překryv=ne> a jak se tam dostanou ? . </sp><sp num=01 překryv=ne> to tam někdo prostě pošle z někýho kopce . buďto se tam vybourali </sp><sp num=02 překryv=ano> dyť tam není silnice </sp><sp num=01 překryv=ano> budou tam ještě . </sp><sp num=02 překryv=ne> žádná . </sp><sp num=01 překryv=ne> tak silnice asi . to fotil asi Tomáš ze silnice že

doc#236,09A102N <sp num=02 překryv=ne> svah dolů tak sme si tam chvilinku sedli a přišli a byli tam ty chlapi takový ty </sp><sp num=02 překryv=ano> byli mladý </sp><sp num=01 překryv=ano> a dyť to </sp><sp num=01 překryv=ne> nebyl žádný svah </sp><sp num=02 překryv=ne> a ty se ty se rozmejšleli jesi maj tam vůbec jít . a teďka my sme

doc#241,09A108N na něj vobrátila a říkám . prostě mám tenle problém a já vůbec nevím kudy kam . a von říká dyť tak holka měla nemocný ty močový </sp><sp num=01 překryv=ano> cesty a to . </sp><sp num=02 překryv=ano> hmm </sp><sp num=01 překryv=ne> ta nemůže čekat . tak sem napsala další vodvolání

doc#241,09A108N nebude tak rychlý </sp><sp num=01 překryv=ne> to nebude tak . víš jak strašili kdysi postgraduálním studiem kdo nebude mít </sp><sp num=01 překryv=ano> postgraduál . nikdy nedostane </sp><sp num=02 překryv=ano> dyť teďko řekli </sp><sp num=01 překryv=ne> my sme to uďáli tři z </sp><sp num=01 překryv=ano> Rumburka </sp><sp num=02 překryv=ano> hele </sp><sp num=01 překryv=ano> a bylo mi to k ničemu ! </sp><sp num=02 překryv=ano> tak .. přesně </sp>

doc#246,09A115N spat tak sem si vzpomněla . </sp><sp num=05 překryv=ne> ste se eee jako . </sp><sp num=03 překryv=ne> a tam je náák čoveče v tom dál NP taky . </sp><sp num=05 překryv=ne> no dyť tam se </sp><sp num=05 překryv=ano> vono </sp><sp num=03 překryv=ano> no . </sp><sp num=05 překryv=ne> se tam </sp><sp num=05 překryv=ano> říkalo </sp><sp num=03 překryv=ano> no </sp><sp num=05 překryv=ne> na NP u NP </sp><sp num=04 překryv=ano> u kerejch to bylo vod --- </sp><sp num=03 překryv=ano> vidiš

doc#255,09A124N smoh připomenout . </sp><sp num=03 překryv=ano> zme hledaly duchnu zme tu uklízaly </sp><sp num=01 překryv=ano> kurva kde mám já tu duchnu </sp><sp num=03 překryv=ne> v pátek </sp><sp num=01 překryv=ne> dyť já sem ju měla .. </sp><sp num=01 překryv=ano> bude v tej sedačce ta . ta duchna . </sp><sp num=03 překryv=ano> a . já se idu hned

doc#260,09A129N sem neslyšela jak říkaj data .. a teďkon . že tam říkal že si říkám tak to ale . já dyť přece nejsem už vopila co to říká . no mně to nedošlo . a voni na mě </sp><sp num=00 překryv=ano> já vim že

doc#264,09A133N sundat todle vid' vole protože . na řetízek to dam . ty vole dyť ten je úplně v píči . </sp><sp num=02 překryv=ne> dyť to s* timle děláš tak ho zničíš vole . </sp><sp num=Y překryv=ne> (odmlčení) </sp><sp num=02 překryv=ne> --- </sp><sp num=03 překryv=ne> (smích) </sp><sp num=03 překryv=ano> (smích) </sp><sp num=02 překryv=ano> (smích) </sp><sp num=03 překryv=ano> ty jo (smích) ty vole no

doc#264,09A133N to tam odnesu </sp><sp num=Y překryv=ne> (odmlčení) </sp><sp num=01 překryv=ne> sundej tu helmu at' na tebe můžu </sp><sp num=01 překryv=ano> mluvit --- . </sp><sp num=03 překryv=ano> co deš vodnýst ? . </sp><sp num=01 překryv=ne> no dyť . sundej sun* . </sp><sp num=03 překryv=ne> (smích) </sp><sp num=01 překryv=ne> devadesát šeríků . </sp><sp num=01 překryv=ano> sedni si semle dyťtak .. </sp><sp num=02 překryv=ano> ne ne ne dobrý </sp><sp num=01 překryv=ano> Terezko </sp><sp num=02 překryv=ano> já .

doc#266,09A135N tam je urvaný ten . konec . </sp><sp num=01 překryv=ne> tak se zeptej ještě tatínka . </sp><sp num=00 překryv=ne> nejde my zme to --- .. </sp><sp num=01 překryv=ne> je dyť my tam máme plný sáček jakýchsi šperků na spravování .. </sp><sp num=01 překryv=ano> --- </sp><sp num=00 překryv=ano> jo ? . </sp><sp num=01 překryv=ne> --- by se ti nechťelo dělat

doc#270,09A139N škole do . na ty h* na angličtinu a táta potom šel . do tý školy a říkal dyť sme dyť sem vám napsal že chceme na němčinu a vy ste ho dali na angličtinu protože na tu . angličtinu nebyl

doc#277,09A146N . takle ? </sp><sp num=02 překryv=ne> slyšíš lidi který za mnou léta chodili lidi . který jezdili k NP jezdili k NP </sp><sp num=03 překryv=ne> no dyť já sem byl u vobou </sp><sp num=03 překryv=ano> no . </sp><sp num=02 překryv=ano> že jo .. </sp><sp num=03 překryv=ano> to je to tonoucí se stěbla chytá </sp><sp num=02 překryv=ano> a .

doc#283,09A152N na šalinkartu . </sp><sp num=01 překryv=ano> musíš </sp><sp num=00 překryv=ano> no </sp><sp num=01 překryv=ne> mít to nový to ti jinak nedě* nedají . </sp><sp num=00 překryv=ne> ne ? . </sp><sp num=01 překryv=ne> emem . </sp><sp num=00 překryv=ne> *če dyť na šalinkartu chodím jakoby s eee . jen s potvrzením o studiu .. ne s ajsíkem . já sem na

doc#291,09A160N příslušníky . no počkej ale tak já sem myslel že ty mu pudeš za svědka ne ? no počkej ale dyť původně si měla jít za svědka . dyž se měl brát s Míšou .. no bylo to ne tak v

doc#295,09A164N tak . dyť </sp><sp num=01 překryv=ano> --- </sp><sp num=00 překryv=ne> váš syn umí německy ne ? . </sp><sp num=01 překryv=ne> cože ? . </sp><sp num=00 překryv=ne> že ten váš syn </sp><sp num=00 překryv=ano> umí německy dyť jezdí </sp><sp num=01 překryv=ano> von se umí potom von </sp><sp num=01 překryv=ne> potom byl v Německu </sp><sp num=01 překryv=ano> tak se to naučil </sp><sp num=00 překryv=ano> hmm </sp><sp num=01 překryv=ne> von i tu angličtinu ale

doc#295,09A164N . </sp><sp num=01 překryv=ano> no . </sp><sp num=01 překryv=ne> dyž sou tak chytrý holt . měli to . měli to já nevím no už dyž . </sp><sp num=00 překryv=ne> dyť to přece musí vědět ne že tady sou ty záplavy . </sp><sp num=01 překryv=ne> no voni si . eee . </sp><sp num=01 překryv=ano> voni </sp><sp num=00 překryv=ano> tak </sp><sp num=01 překryv=ne> dělaj

doc#299,09A168N Flóry je to je to </sp><sp num=02 překryv=ano> patnáč </sp><sp num=01 překryv=ano> je </sp><sp num=02 překryv=ne> minut . </sp><sp num=01 překryv=ne> dyť to je úplně debilní no </sp><sp num=01 překryv=ano> proto máš jít pěšky </sp><sp num=02 překryv=ano> ale dyť si před chvilkou řekl že </sp><sp num=02 překryv=ne> ne že to není lepší že sem měla jet tím autobusem řekni že to je

doc#305,09A174N je ten zub řeknu .. pod pračkou . tak zhruba tam byl záchod </sp><sp num=00 překryv=ne> hmm </sp><sp num=01 překryv=ne> čili . eee .. ty dveře dyť to tady byly dřevěný ostění . tady to bylo jinak že jo tydle dve* dveře .. sou rámy dyť vidiš

doc#305,09A174N dveře dyť to tady byly dřevěný ostění . tady to bylo jinak že jo tydle dve* dveře .. sou rámy dyť vidiš že tydle dvoje dveře do koupelny a tydle . --- co tady změnili .. že vlasně se .. posouvala

doc#305,09A174N urvaný tady gumu takovou --- černočervený .. a já říkám no prosím tě chodíš každéj tejdno do toho --- . dyť si tam musíš připadat jako vůl .. tak sem mu je koupila . a voni ty plavky představte si ..

doc#305,09A174N <sp num=00 překryv=ne> to já se du účastnit </sp><sp num=01 překryv=ne> di se účastnit a Hanko di tam taky . --- . ale hlavně ty smřčky dyť sou tam klacky proboha </sp><sp num=02 překryv=ne> --- </sp><sp num=01 překryv=ne> no .. tak to snad .. ještě zase se tam vejde </sp><sp num=00 překryv=ne> tak dem na to </sp>

doc#307,09A176N <sp num=02 překryv=ano> sem tam jel </sp><sp num=01 překryv=ano> minulý týden </sp><sp num=01 překryv=ne> nebo </sp><sp num=01 překryv=ano> kdy ? </sp><sp num=02 překryv=ano> (odkašlání) </sp><sp num=02 překryv=ne> no tak eee na toho třetího .. </sp><sp num=01 překryv=ne> a jo vlasně jodyť to zme ti volali v v tu neděli večer a . ty *s nebyl doma jo .. </sp><sp num=02 překryv=ne> a .. to